

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

*Кафедра загальної, вікової та соціальної психології
імені М. А. Скока*

Дерев'янюк С. П., Примак Ю. В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

*Навчально-методичні рекомендації
до курсу «Психолого-педагогічна експертиза»
для студентів закладів вищої освіти*

Чернігів
2023

УДК 159.9.07:37 (072)

Д 36

Рецензенти:

Буковська О. О. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри психології Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського;

Дем'яненко Ю. О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Академії Державної пенітенціарної служби України (м. Чернігів).

Дерев'янку С. П., Примаку Ю. В.

Д 36

Психолого-педагогічна експертиза: навчально-методичні рекомендації. Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2023. 88 с.

УДК 159.9.07:37 (072)

Навчально-методичні рекомендації містять огляд психолого-педагогічних практик у галузі експертизи. Розглядаються основні різновиди психологічної експертизи, їх особливості; презентовано завдання для самостійної роботи та самонавчання.

Для студентів закладів вищої освіти спеціальностей «Психологія», «Соціальна робота», викладачів та практикуючих психологів.

Видання рекомендовано до друку вченою радою

ННІ психології та соціальної роботи

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

(протокол № 2 від 26.09.2022 р.)

© С. П. Дерев'янку, Ю. В. Примаку, 2023

З М І С Т

ВСТУП.....	4
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	6
ЗМІСТ ПРОГРАМИ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ	7
ЗМІСТ ПРОГРАМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	10
ЗАВДАННЯ ДО ПОЗААУДИТОРНОЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	15
ПОТОЧНИЙ ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ	29
ТЕЗАУРУС	39
ЛІТЕРАТУРА	44
ДОДАТКИ.....	49

Вступ

Інтенсивне розповсюдження освітніх інноваційних технологій спрямовує викладання спецкурсу на засвоєння студентами знань щодо різновидів психолого-педагогічної експертизи, особливостей її проведення у галузі освіти, ознайомлення майбутніх фахівців з актуальними проблемами у практичній діяльності психологів-експертів.

Змістовно спецкурс пов'язаний з такими дисциплінами як «Педагогічна психологія», «Психодіагностика», «Основи психокорекції», «Соціальна психологія», «Психологія сім'ї», «Психологія праці», «Психологія спілкування».

Загальною метою курсу є набуття майбутніми психологами знань щодо структури, основних принципів та методів психологічної експертизи, роз'яснення студентам вимог щодо організації та планування роботи психологів в експертних комісіях.

Предметом вивчення дисципліни є експертна діяльність як важлива складова професійної діяльності психолога.

Загальні компетентності:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
2. Здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях.
3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
4. Здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями.
5. Здатність приймати обґрунтовані рішення.
6. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

Спеціальні компетентності

1. Знання сутності феномена експертизи як вихідної точки експертної діяльності.

2. Вміння самостійно збирати й критично опрацьовувати, аналізувати й узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел стосовно процесу психолого-педагогічної експертизи.

3. Здатність до особистісного і професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

Програмні результати навчання

1. Визначати, аналізувати й пояснювати основні складові процесу психолого-педагогічної експертизи та значущі чинники і детермінанти, що впливають на перебіг цього процесу, його матеріальні й духовні наслідки.

2. Демонструвати розуміння ролі культурно-історичних норм і традицій під час здійснення експертної діяльності.

3. Ілюструвати на прикладах психологічні закономірності й особливості проведення експертизи.

4. Самостійно обирати та застосовувати валідний психодіагностичний інструментарій психологічного дослідження особистісних особливостей учасників педагогічного процесу під час проведення експертизи.

5. Складати програму індивідуального розвитку учасників психолого-педагогічної експертизи та сприяти її реалізації; застосовувати отримані знання при розв'язанні актуальних професійних завдань.

Викладання спецкурсу базується на теоретичному (лекційному) і практичному (семінари) матеріалі. Лекції розподілені на три змістові модулі: «Теоретико-методологічне підґрунтя психолого-педагогічної експертизи», «Психолого-педагогічна експертиза особистості», «Психолого-педагогічна експертиза діяльності». Семінарські заняття спрямовані на закріплення знань (теми «Психолого-педагогічна експертиза в діяльності практичного психолога», «Графологічна експертиза», «Психолого-лінгвістична експертиза», «Психолого-педагогічна експертиза навчальної діяльності дитини») та супроводжуються написанням навчальних тестів, виконанням практичних завдань. По закінченню спецкурсу передбачається залік.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Тема	Годин			
	Заг.	Лек.	Сем.	СРС
Модуль № 1 Теоретико-методологічне підґрунтя психолого-педагогічної експертизи				
Тема 1. Психолого-педагогічна експертиза в освіті	17	4	2	11
Тема 2. Психологічні підходи до взаємодії з різними категоріями дітей	13	2	-	11
<i>Всього по 1-му модулю</i>	30	6	2	22
Модуль № 2 Психолого-педагогічна експертиза особистості				
Тема 3. Психолого-педагогічна експертиза передумов розвитку особистості	17	2	4	11
Тема 4. Психолого-педагогічна експертиза поведінкових реакцій та емоційних станів	13	2	-	11
<i>Всього по 2-му модулю</i>	30	4	4	22
Модуль № 3 Психолого-педагогічна експертиза діяльності				
Тема 5. Психолого-педагогічна експертиза ігрової діяльності	8	4	-	4
Тема 6. Психолого-педагогічна експертиза навчальної діяльності	10	2	4	4
Тема 7. Психолого-педагогічна експертиза трудової діяльності	6	2	-	4
Тема 8. Психолого-педагогічна експертиза спілкування	6	2	-	4
<i>Всього по 3-му модулю</i>	30	10	4	16
ВСЬОГО	90	20	10	60

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

1- *й змістовий модуль* *Теоретико-методологічне підґрунтя* *психолого-педагогічної експертизи*

Психолого-педагогічна експертиза в освіті. Місце експертизи в системі психодіагностичних методів. Загальна характеристика психологічної експертизи. Предмет і завдання психолого-педагогічної експертизи. Організація та етапи проведення психолого-педагогічної експертизи. Вимоги до експерта як суб'єкта професійної діяльності. Експертне мислення. Професіографічний аналіз діяльності експерта-психолога в системі освіти. Професійно-важливі якості експерта-психолога у сфері освіти. Основні об'єкти експертизи. Загальні та спеціальні методи експертизи. Емпіричні методи психолого-педагогічної експертизи. Біографічний метод та вивчення підекспертної особи. Метод експертних оцінок. Алгоритм експертизи. Експертиза інноваційних проєктів в освіті. Експертний лист. Паспорт зрілості інноваційного проєкту. Експертний висновок. Типологія психологічної експертизи. Різновиди психологічної експертизи (психолого-педагогічна, трудова експертиза, інженерно-психологічна та ергономічна експертиза, судово-психологічна експертиза, конфліктологічна експертиза, лінгвістична експертиза, графологічна експертиза, експертиза реклами та ін.). Гуманітарна експертиза, її особливості.

Психологічні підходи до взаємодії з різними категоріями дітей. Психолого-педагогічні аспекти підтримки дітей з ОМС (обмеженими можливостями). Психолого-педагогічний аналіз взаємодії з обдарованими дітьми.

2-

й змістовий модуль

Психолого-педагогічна експертиза особистості

Психолого-педагогічна експертиза передумов розвитку особистості. Структурно-динамічний аналіз особистості дитини. Психологічна експертиза художніх творів для дітей. Психолого-педагогічна експертиза відпочинку.

Психолого-педагогічна експертиза поведінкових реакцій та емоційних станів особистості. Психолого-педагогічний аналіз дитячо-підліткових поведінкових реакцій. Специфічні розлади, характерні для дитячого віку (розлади спектру аутизму, виражені поведінкові розлади, неврозоподібні розлади). Психолого-педагогічний аналіз емоційних станів у дитячо-підлітковому віці.

3-

й змістовий модуль

Психолого-педагогічна експертиза діяльності

Психолого-педагогічна експертиза ігрової діяльності. Психологічні праці, що характеризують вплив іграшки на психічний розвиток дитини на різних вікових етапах (Cagiltay K., Kara N., Putnick D. L, Richards M. N.). Принципи побудови розвивального середовища дитинства. Соціальна та психологічна безпека іграшки. Терміни «ідеальна іграшка», «антиіграшка». Основні критерії психолого-педагогічної експертизи іграшки. Психологічні проблеми експертизи дитячої іграшки. Різновиди експертизи щодо дитячих іграшок, дитячого грального обладнання та відеоігор (санітарно-епідеміологічна, психолого-педагогічна, культурологічна, мистецтвознавча, лінгвістична). Критерії психологічної оцінки комп'ютерних ігор та розвиваючих комп'ютерних програм. Основні параметри оцінки дитячої іграшки: етико-естетичні характеристики іграшки та її привабливість; розвивальний потенціал ігрової дії; операційно-технічні характеристики іграшки.

Психолого-педагогічна експертиза навчальної діяльності. Психолого-медико-психологічна консультація (ПМПК): основні завдання і зміст роботи. Експертиза готовності дошкільнят до

навчання. Система внутрішньошкільного експертного оцінювання результатів навчальної діяльності учнів. Психологічний аналіз типових труднощів у навчанні молодших школярів. Схема психолого-педагогічного аналізу особистості учня. Експертний аналіз характеристик регуляторної зрілості в процесі навчання (за Ставицькою О. Г.). Правила проведення експертної бесіди з учнем, що зазнає труднощів у навчанні.

Психолого-педагогічна експертиза трудової діяльності. Поняття «психологічна трудова експертиза». Трудова експертиза як засіб визначення придатності людини до праці. Завдання трудової експертизи. Різновиди та форми трудової експертизи. Прогностична та ретроспективна трудова експертиза. Психопрогностика. Констатувальна психологічна трудова експертиза. Інженерно-психологічний, ергономічний аналіз об'єктів виробничої сфери. Методики проведення психологічної, ергономічної експертизи.

Психолого-педагогічна експертиза спілкування. Психолого-педагогічна експертиза стилю діяльності вчителя. Використання результатів експертного аналізу для професійного зростання педагога. Експертиза з питань сім'ї. Психологічна експертиза дитячо-батьківських стосунків. Експертиза конфліктних ситуацій. Психолого-педагогічна експертиза педагогічних ситуацій та конфліктів.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

➡ Тема 1. Психолого-педагогічна експертиза в діяльності практичного психолога

1. Поняття про експертизу. Різновиди експертизи.
2. Психолого-педагогічна експертиза в освіті.
3. Цілі і завдання експертної діяльності психолога.
4. Експертний висновок та його структурні компоненти.

! *Основні психологічні поняття теми:* експертиза, психолого-педагогічна експертиза, гуманітарна експертиза, лінгвістична експертиза, експертний висновок, метаекспертиза.

Рекомендована література

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. 2012. №3. С. 47–64.
2. Боднар О. Експертиза статусної структури класного колективу *Управління освітою*. 2011. №13 (липень). С. 122–127.
3. Боянжу М. Г. Психолого-педагогічна експертиза: метод. посібник. Херсон, 2003. 178 с.
4. Горяєва О. Експертиза діяльності сучасного закладу освіти. *Директор школи*. 2007. №14 (квітень). С. 3–31.
5. Дичківська І. Педагогічна експертиза інноваційної діяльності. *Дошкільне виховання*. 2004. №9. С. 6–10.
6. Жосан О. Е. Експертиза шкільного підручника: стан і перспективи. *Упр. шк.* 2012. №16–18(червень). С. 83–87.
7. Коротюк З. Експертиза інструментарію: організація та проведення експертизи психологічного і соціологічного інструментарію. *Соціальний педагог*. 2011. №12 (грудень). С. 4–13.

8. Пісарєва О. В. Психологічна експертиза інноваційних освітніх проектів та критерії їх оцінювання. *Проблеми освіти*. К., 2003. Вип. 30. С. 232–239.
9. Gudmundsson S., Mortensen E. L., Sestoft D. The Use of Psychological Assessment and Validity Tests in Forensic Psychiatric Examinations. *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*. 2020. Vol. 21. P. 118 – 130.
10. Sun X. R. Application of Boxplot in Examination Results Based on Psychological Evaluation. *Psychiatria Danubina*. 2021. Vol. 33. P. 459 – 463.
11. Tyunnikov Y. S. Scientific Expertise of the Psychological and Pedagogical Definition. *European Journal of Contemporary education*. 2022. Vol. 11. P. 204 – 212.

Тема 2. Графологічна експертиза

1. Психологічні аспекти графологічного аналізу.
2. Графологічний аналіз підпису.

! *Основні психологічні поняття теми:* графологія, графологічний аналіз.

Рекомендована література

1. Боянжу М. Г. Психолого-педагогічна експертиза: метод. посібник. Херсон, 2003. 178 с.
2. Гангало С. Й., Гайдук О. Г., Волчук Л. С. Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. №. 1 (11). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytpr.pdf> (дата звернення: 23.09.2022).
3. Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Шаботенко А. І. ; за заг. ред. І. П. Красюка. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посібник. Київ : Український Центр духовної Культури, 2007. 280 с.

4. Публіченко Ю. Графологічна експертиза почерку: характеристика темпераменту. *Філологічні студії*. 2017. Вип. 8. С. 103 – 107.
5. Хлівняк О. Історія виникнення, розвитку та становлення графологічної експертизи письма (судової почеркознавчої експертизи). *Молодий вчений*. 2020. № 2. С. 305 – 309.
6. Хлівняк О. Історія виникнення та особливості розпізнавання за почерком характеру людини. *Молодий вчений*. 2021. № 2. С. 243 – 246.
7. Цивінський О. І. Нова система підвищення ефективності поліграфологічної експертизи та підготовки поліграфологів. *Матеріали круглого столу «Проблеми особистості в освітньому просторі держави»* (15 квітня 2014 р., м. Львів). Львів : ЛьвДУВС, 2015. С. 126 – 128.
8. Lowis M. J., Mooney S. Examination Performance and Graphological Analysis of Students' Handwriting. *Perceptual and Motor Skills*. 2001. Vol. 93. P. 367 – 381.
9. Uvarova I. A. Development and Current State of Legal Graphology. *Tomsk State University Journal*. 2015. Vol. 395. P. 160 – 164.

■ Тема 3. Психолого-лінгвістичний аналіз

1. Психологічні аспекти лінгвістичної експертизи.
2. Структура експертного висновку текстового матеріалу.

! *Основні психологічні поняття теми:* лінгвістика, психо-лінгвістика, психолого-лінгвістична експертиза, текстові повідомлення.

Рекомендована література

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. 2012. №3. С. 47 – 64.
2. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. *Мовознавство*. 2016. № 3. С. 3 – 18.

3. Боянжу М. Г. Психолого-педагогічна експертиза: метод. посібник. Херсон, 2003. 178 с.
4. Головобородько К. Ю. Лінгвістична експертиза тексту: юридичний та мовний аналіз. *Український світ у наукових парадигмах*: зб. наук. пр. / за ред. О. О. Маленко. Харків: ХІФТ, 2020. Вип. 7. С. 11 – 17.
5. Жосан О. Е. Експертиза шкільного підручника: стан і перспективи. *Упр. шк.* 2012. №16–18(червень). С. 83–87.
6. Лінгвістична експертиза: навчальний посібник / уклад. С. А. Шуляк. Умань: «Візаві», 2018. 135 с.
7. Шевченко Л. І. Лінгвістична експертиза медіатексту. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Спецвипуск. С. 237 – 239.
8. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2014. 326 с..
9. Onanuga P. Transnationalizing Humour on Social Media: A Linguistic Analysis of Ideology, Identity and Didactics in Robert Mugabe Quotes Memes. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2020. Vol. 35. P. 399 – 416.

▣▣▣➔Тема 4. Психолого-педагогічна експертиза навчальної діяльності дитини

1. Психолого-педагогічна експертиза готовності дитини до школи. Експертний аналіз малюнків дошкільнят.
2. Психологічний аналіз типових труднощів молодших школярів у навчанні.
3. Психолого-педагогічний аналіз особистості учня.

! *Основні психологічні поняття теми:* експертний аналіз, психолого-педагогічний статус учня.

Рекомендована література

1. Боянжу М. Г. Психолого-педагогічна експертиза: метод. посібник. Херсон, 2003. 178 с.

2. Буняк Н. А. Медико-психологічна експертиза та медико-педагогічна експертиза // Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль, 2017. С. 76 – 92.
3. Буняк Н. Психологічна експертиза інклюзивного освітнього середовища: теоретичний аналіз. *Психологія особистості*. 2022. № 1. С. 9 – 20.
4. Дегтяр Г. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в інклюзивній освіті. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 1. С. 250 – 255.
5. Кульчицька А. В. Психолого-педагогічна експертиза й консультивання: програма вибіркової навчальної дисципліни підготовки бакалавра галузі знань 0301 Соціально-політичні науки. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. 10 с.
6. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології / Укл. Подшивайлов М. М. К.: КСУ, 2016. 24 с.
7. Перехейда О. М. Педагогічний аналіз та експертиза інноваційної діяльності вчителя : карта експертизи. *Упр. шк.* 2015. №31–33. С. 59 – 61.
8. Петренко Л. Система внутрішньошкільного експертного оцінювання результатів навчальної діяльності учнів. *Освіта і управління*. 2006. Т. 9. № 1. С. 83 – 90.
9. Marx C., Goeze A., Schrader J. School teachers' and adult education teachers' pedagogical-psychological knowledge: Development and examination of a test-instrument. *Zeitschrift Fur Erziehungswissenschaft*. 2017. Vol. 20. P. 165 – 200.
10. Tyunnikov Y. S. Scientific Expertise of the Psychological and Pedagogical Definition. *European Journal of Contemporary Education*. 2022. Vol. 11. P. 204 – 212.

ЗАВДАННЯ ДО ПОЗААУДИТОРНОЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1. Розкрити зміст понять: «експертиза», «психологічна експертиза», «психолого-педагогічна експертиза», «гуманітарна експертиза».
2. Підготувати міні-проекти (презентації) за наступними темами: «Типології експертизи», «Психологічна експертиза гри дитини», «Графологічна експертиза».
4. Розробити власний проект індивідуальної психологічної карти учня.
5. Навести приклад експертної бесіди з учнем щодо його проблем у спілкуванні з однолітками.
6. Запропонувати варіанти аналізу типових труднощів у навчанні школярів різних вікових груп (учні початкової, середньої, старшої ланок школи).
7. Підготувати десять запитань до теми «Психолого-педагогічна експертиза в освіті».
8. Самостійно опрацювати основні компоненти експертного вивчення: зазначити п'ять основних труднощів у спілкуванні з однолітками дітей різних вікових категорій (дошкільники, молодші школярі, підлітки, старшокласники); визначити та проаналізувати п'ять основних чинників, що мотивують дітей до навчання (дошкільники, молодші школярі).
9. Розробити план експертної бесіди з учнем молодших класів за такими темами: «Мое навчання», «Мое спілкування з однокласниками».
10. Скласти перелік методів для дослідження підлітків з низьким рівнем навчальних досягнень з метою визначення причин їх шкільного невстигання. Підготувати письмовий звіт.
11. Визначити можливий комплекс методів дослідження психологічної проблеми «Вплив перегляду кінофільмів на агресивність в підлітковому віці». Підготувати письмовий звіт.

ПРАКТИЧНІ ЗАДАЧІ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ СТУДЕНТАМИ

1. Наприкінці навчального року вчителька зібрала малюнки першокласників за рік і на батьківських зборах доповіла про те, як діти подорослішали за цей час, якими навичками малювання вони оволоділи, а також про особливості розвитку їхньої уяви та спостережливості. Особливу увагу вона звернула на малюнки дітей за задумом.

Вкажіть метод вивчення особливостей дитячої психіки вчителькою молодших класів.

2. Зазначте особливості поведінки, зумовлені темпераментом, а також ті, що зумовлені мотивацією. За якими ознаками це можна встановити?

У дітей молодшого шкільного віку холеричного темпераменту під час виконання різних практичних завдань можуть проявлятися такі особливості поведінки:

- А. Вони неувважні під час пояснення завдання, навіть тоді, коли цікаво.
- Б. Часто не вислуховують пояснення до кінця і розпочинають роботу.
- В. У разі невдач бувають зриви: діти рвуть зошити, припиняють роботу, коли щось не виходить.
- Г. У нових завданнях з яскравим матеріалом під час пояснення уважно стежать за кожним рухом вчителя.
- Д. У разі невдач у завданнях на швидкість виявляють терплячість і наполегливість.
- Е. В одноманітній роботі проявляють поспіх, неохайність, недбалість.

3. Шкільний психолог може виявити причину невстигання учня, наприклад з математики, застосувавши для цього різні методи. У першому випадку за допомогою стандартизованих вимірювань він може визначити рівень розвитку математичних здібностей

школяра, у другому – запропонувати ряд задач з пройденого матеріалу, третьому – провести бесіду з учителем, учнем, його батьками.

Якими методами користуватиметься психолог у кожному з вищезгаданих випадків? Який з них матиме перевагу над іншими?

4. В одній школі в трьох експериментальних класах учні розв'язували спеціально підібрані нестандартні задачі з алгебри, а разом і звичайні задачі. У контрольному класі таких задач не розв'язували. Потім учням усіх трьох класів було запропоновано однакове завдання – розв'язати кілька алгебраїчних задач на кмітливість. Учні експериментальних класів краще виконали ці завдання, ніж учні контрольного класу. Коли школярам було запропоновано нестандартні геометричні задачі, краще це зробили знов-таки учні експериментальних класів, хоча вони тренувалися на розв'язуванні тільки алгебраїчних нестандартних задач. Від яких умов діяльності залежать зміни в психіці дітей у вищенаведених дослідженнях?
5. Поясніть факти, які часто спостерігаються у шкільній практиці:
- А. Матеріал швидше забувається, якщо одразу не проведена робота щодо його закріплення.
  - Б. При концентрованій підготовці напередодні іспиту забування вивченого матеріалу настає швидше, ніж при звичайній підготовці.
  - В. Учень, відповідаючи на уроці, відтворював матеріал далеко не у повному обсязі. Йому було поставлено незадовільну оцінку й зроблено зауваження, що він удома мало займається. Учень не погодився з останнім (що підтвердили й батьки).
6. Поясніть ситуації з педагогічної практики з погляду закономірностей вищої нервової діяльності явища.
- А. На одноманітні зауваження учні перестають реагувати.
  - Б. Учень іноді ніяковіє біля дошки, хоча знає матеріал.
  - В. Першокласник в письмових завданнях робить багато зайвих рухів.
  - Г. Зосереджений над вирішенням задачі, учень нічого не помічає навкруги.
  - Д. Після тривалого «відпочинку» біля телевізора школяр тривалий час не може заснути.

7. Вкажіть, за якими зовнішніми ознаками можна свідчити про неуважність учня на занятті.

Костянтин Б. сидить обличчям до викладача. Він спокійний, його погляд спрямований на вікно, а точніше – подвір'я. Костянтин не порушує дисципліни, але за перебігом заняття не стежить. Заразом один зі студентів помилився біля дошки – всі однокласники засміялися. Лише Костянтин зберігав спокій, пильно вдивляючись у вікно, на яке викладач теж перевів свій погляд, де побачив на стадіоні хлопців, які грають у футбол. Останні гаряче сперечалися між собою, доводячи щось одному з воротарів. Костянтин теж демонстрував обурення, пориваючись щось вигукнути. Викладач поставив Костянтину запитання, той здивовано промовчав.

8. Шкільний психолог розробив анкету, спрямовану на вивчення ставлення учнів до шкільних заходів. Діагностичний матеріал складався з 40 запитань і починався зі слів: «Чи подобається тобі...?», «Чи хотів би ти...?», «Чи задоволений ти...?», «Чи любиш ти...?». Передбачались відповіді «так» або «ні».

Чи правильно складено цю анкету? Яких вимог слід було дотримуватися?

9. Два учні другого класу розв'язували задачу: «Зараз 3 год. 40 хв., котра година буде за півгодини?». Перший міркував так: півгодини – це 30 хв., тому потрібно 30 додати до 40. Оскільки в годині лише 60 хв., то решта 10 хв. перейде до наступної години. Отже, відповідь: 4 год. 10 хв. Для другого учня година – це круглий циферблат, а півгодини – половина цього кола. О 3 год. 40 хв. стрілка стоїть під гострим кутом ліворуч на відстані двох п'ятихвилинних поділок від вертикалі. Взявши цю стрілку за основу, учень подумки розрізає диск навпіл і потрапляє в точку, розташовану в двох поділках праворуч від вертикалі, з протилежного боку. Так він отримує відповідь і переводить її в числову форму: 4 год. 10 хв.

Які відмінності можна відмітити щодо способів розв'язання задачі, що застосовували учні?

10. Характер можна вивчати, відшукуючи загальні закономірності його формування й функціонування, що дасть змогу, наприклад, створити класифікацію характерів. Інший шлях ґрунтується на дослідженнях індивідуальних характерів, що дає можливість

описати і зрозуміти кожен випадок. Та все ж феноменологія характеру відома не з наукових досліджень, а з життєвих понять. Який шлях має перевагу? Що він дає для збагачення життєвих уявлень про характер?

11. Тетяна К., десятикласниця, староста класу, користується повагою й авторитетом у переважної більшості однокласників. Її поважають за відповідальність, принциповість, скромність, дисциплінованість. Інших дивують її охайні зошити без єдиної помарки, завжди обгорнені підручники, різнокольорові закладки. Однак є й такі, кого дратує акуратність і організованість дівчини: вони вважають, що у такий спосіб вона маскує слабкі сторони своєї особистості. Що можна сказати про характер цієї панянки? Чи може він маскувати її особистість?

12. Дослідження самооцінки школярів виявило, що в інтервалі від третього до восьмого класу вона в цілому неухильно зменшується. Водночас було встановлено, що діти, уявлення яких про свої можливості низького рівня, втілюють їх у відповідній поведінці і тому навчаються гірше, ніж могли б. Дітям з високим рівнем самооцінки притаманна протилежна тенденція. Як пояснити це явище? Яку закономірність психічного розвитку воно характеризує?

13. Ось уривки з трьох творів за сюжетом картини, що демонструвалася досліджуваним протягом 40 с:

- «Я бачив будинок. П'ять вікон. Одне без шибки. Огорожа дещо пошкоджена. Дівчинка з обручем. На небі літак. Щось темне відніється за деревами здалеку».
- «Щойно збудований будиночок. Ще не всі шибки вставлені. Дівчинка весело, безтурботно грає з обручем. Небом гордо проноситься літак. Батьки дівчинки – в клубі, що видніється за деревами».
- «Бідна дівчинка одна грає з обручем. Холодно. Немає кому вставити шибки у вікна. Грізно гуде літак. За деревами – цвинтар, куди, напевно, пішли батьки дівчинки, щоб відвідати померлих родичів».

Що можна сказати про характер опису авторами цих творів? Чому вони такі різні?

14. Проаналізуйте висловлювання Ані (дівчини 13 років). Про які аспекти її особистості йдеться?
«Я можу бути хорошою, а можу – поганою. Часто б'юся з дівчатками. Майя краща за мене. Вона добра, ніколи нікого не кривдить. Але я гарно малюю. Танцюю я поганенько».
15. Відомо, що у молодшому шкільному віці спілкування між дітьми часто визначають зовнішні чинники (місце проживання дітей, сусідство за партою тощо). Спілкування у підлітковому віці характеризується значною інтенсивністю й вибірковістю. Це спілкування у межах певної групи, на ґрунті певних інтересів підлітків. У юнацькому віці коло суб'єктів спілкування звужується, спілкування стає довірчим, інтимним.
Що лежить в основі цієї закономірності? Чим зумовлена зміна змісту спілкування з віком?
16. Психологи наголошують, що в педагогічній діяльності важливо створювати для учнів ситуації переживання успіху. Заразом однозначні невдачі, жорстко фіксовані оцінки блокують активність людини та її розвиток («більше, ніж «задовільно», я не отримаю, тому навіть старатись»).
- З психологічної точки зору поясніть, чим зумовлена необхідність створення для дитини ситуації переживання успіху на занятті. Врахуйте рекомендації психологів про те, що оцінювати потрібно не особистість, а її конкретний вчинок.
17. Відомо, що на психічний розвиток дитини негативно впливають: неповна сім'я або її розпад, сімейні конфлікти, низький рівень освіти батьків (особливо матері), незадовільні умови життя (відсутність житла, брак коштів на найнеобхідніше, вимушене безробіття її членів тощо), аморальний спосіб життя батьків, асоціальні сімейні цінності, неправильне виховання. Дія таких чинників спостерігається принаймні у 50-90 % дітей з ненормативним психічним розвитком.
Як ці чинники характеризують природу психічного розвитку? Чи визначають вони межі психічного розвитку?
18. Під час дослідження з'ясувалися причини тривожності, специфічні для дітей різного віку. Було встановлено, що, на відміну від дошкільників, для яких основною причиною тривожності є розлука з матір'ю, та дітей молодшого шкільного віку, підвищена

тривожність яких зумовлюється відсутністю потрібних зразків для наслідування, у підлітковому віці провідною причиною тривожності і хлопців, і дівчат є побоювання, що вони не будуть визнані групою однолітків.

Чому у кожному віці причини тривожності різні? Про що свідчать результати цього дослідження?

19. *Визначте, який вплив (регулювальний, стимулюючий чи дезорганізуючий тощо) справили почуття на діяльність?*

А. Урок англійської мови. Діти принесли до класу ворону. Молода викладачка Н. залізла на підвіконня, щоб упіймати птаха і випустити його. Заразом учитель Мельников заглядає до класу. Він робить зауваження Н. Знімаючись, вона вибігає в коридор, щоб пояснити учителю Мельникову, який є їй близькою людиною, що сталося. Але той демонструє холоднечу і нерозуміння. Тоді Н. повертається до класу, хапає ворону, яку хтось з дітей замотав у ганчірку, та викидає безпомічну пташку за вікно. Схвильовані й обурені діти докоряють учительці. Одного за одним вона виставляє їх за двері.

Б. Група дітей вилізла на човниковий пірс. Дорослий непомітно підійшов до них і голосно вигукнув: «Ви що тут, шалапути, робите?». Діти кинулися врозтіч раніше, ніж встигли подумати, що нічого поганого вони не зробили. Та втекли не всі: одна дитина присіла на землю і заплакала. Заразом один з хлопців насупився, стиснув кулаки і пішов з'ясовувати ситуацію до дорослого, хоча йому теж було страшно.

20. *Батьки нерідко будують стосунки з дітьми, базуючись на осуді за неправильну, на їх погляд, поведінку та покаранні за це. Проте є й такі, які практично не застосовують покарань і вдаються лише до заохочень. Очевидно, якщо перші викликають у дітей негативні емоції, то другі – позитивні.*

Які батьки мають більше шансів досягти успіху?

Які емоції дітей, позитивні чи негативні, відіграватимуть заразом більшу роль?

21. *У характеристиці особистості виділіть моменти, в яких проявляються риси характеру і властивості темпераменту. Дайте обґрунтування своєї відповіді.*

Іра Н., вісім років. Дівчинка життєрадісна, кокетлива, комунікабельна; добра, але заздрісна, намагається бути помітною в колективі, заслужити похвалу. Товариська, але дуже уразлива. Іра цікавиться всім, але її інтереси не сталі, вона швидко втрачає інтерес. Багато уваги приділяє своїй зовнішності: годинами може чепуритися перед дзеркалом, змінювати зачіску, перев'язувати стрічки, вплітати у волосся квіти. Дівчинка в колективі активна, але якщо їй у колективній справі доводиться комусь підкорятися, вона втрачає до заняття будь-який інтерес.

22. У характеристиці учениці виділіть основні риси характеру; за якими ознаками це можна встановити?

Таня А., 11 років. Завжди весела, життєрадісна й енергійна дівчинка, водночас врівноважена й спокійна. Таня вміє в усьому знаходити позитив: у сонячну погоду вона радіє, що можна гуляти й гратися; в дощову, – що нікуди не треба йти, можна спокійно посидіти й пошити ляльок. Стосунки з усіма дітьми у неї приятні. Вона гарна товаришка, із задоволенням допомагає іншим, дбає про своїх подруг. Таня все вміє робити: швидко й ретельно прибирає кімнату, відповідально чергує, шиє чудовий одяг лялькам. Навчається Таня теж добре. Швидко робить завдання. Зошити в неї чисті й охайні. У школі вона – ініціативна голова ради загону. Дівчина робить все відповідально й весело. Її всі люблять: і дорослі, і діти.

23. Віталій О. виховувався у неповній сім'ї. Мати працювала позмінно і тому часто залишала його в дитсадку на добу, не завжди приділяючи достатньої уваги. Навчаючись у першому класі, хлопець вже демонстрував скрадливість, недобррозичливість, жорстокість щодо фізично слабших дітей. У шостому класі Віталій набув сумної слави одного з найбільш недисциплінованих учнів школи. Невдовзі він потоваришував з групою підлітків, разом з якими скоїв злочин (їдеться про побиття і пограбування перехожого), після чого був направлений до слідчих органів.

Що можна відмітити щодо формування характеру цього учня? Чи можна було скоригувати цей процес у бажаному напрямі?

24. Визначте, чи проявляється у наведених прикладах характер людини. Дайте обґрунтування своєї відповіді.

- А. П'ятикласник однієї з сільських шкіл почав щодня проводити (і робив це ретельно) після занять першокласника, який жив далеко і разом не мав батьків.
- Б. Коли в 7 класі перенесли на інший день контрольну роботу з математики, Валя довго не могла заспокоїтись. Протягом 15-20 хвилин вона розмахувала руками й вигукувала: «От добре! От чудово!».
- В. У Миколи була короткозорість і тому всі предмети він підносив близько до очей. Під час уроку йому дозволяли підходити до дошки.
- Г. Одного разу вчитель, розкриваючи на занятті класний журнал, сказав:
  - «От як добре, що нарешті ви здогадалися обгорнути свій журнал у чистий папір».
  - «Це я обгорнув», – схоплюючись з місця, швидко й голосно вигукнув Ваня.

25. Необхідно співвіднести типи акцентуації з їх описами:

1. Емотивний тип.
2. Демонстративний тип.
3. Гіпертимний тип.

- А. Домінування потреби у визнанні, неординарність мислення і вчинків, авантюризм, фантазерство, висока адаптивність, емоційна лабільність.
- Б. Високий життєвий тонус, рухливість, висока самооцінка, енергійність, винахідливість, комунікабельність, недостатнє відчуття дистанції.
- В. Емоційність, чутливість, тривожність, гуманність, емпатійність, загострене почуття обов'язку.

26. Визначити тип акцентуації характеру:

Тип № 1. Позитивні риси: товаришність, дисциплінованість, поступливість, відсутність спротиву думці більшості. *Негативні риси:* несамостійність, слабкість волі, некритичність, залежність від оточення, слабкість реалізації своїх потенційних можливостей. *Поведінкові стереотипи:* пристосування до оточення, копіювання стереотипів поведінки і думок, наслідування, відсутність прагнення до прояву ініціативності

й лідерства у спілкуванні й діяльності, прагнення бути як усі, відсутність самостійності, прояв лінощів, недостатня гнучкість мислення, недовірливість і підозрілість щодо нових людей, відсутність сміливості, ініціативності, оригінальності.

Тип № 2. *Позитивні риси:* наполегливість у досягненні поставленої мети, сміливість, рішучість, цілеспрямованість, охайність, скрупульозність. *Негативні риси:* агресивність, злопам'ятність, деспотичність, грубість у стосунках, підлабузництво перед старшими, люті спалахи афективних реакцій, можливі асоціальні й аморальні вчинки. *Поведінкові стереотипи:* у спілкуванні вороже ставлення до оточуючих; прагнення до придушення думки іншого; ініціативність у вербальній і фізичній агресії, бажання не залишати конфлікт нерозв'язаним, прояв афективних реакцій з безконтрольним відхиленням у поведінці, які слугують захисним механізмом для психіки в ситуаціях накопиченого роздратування.

Тип № 3. *Позитивні риси:* серйозність, урівноваженість, сталість захоплень та інтересів; поміркованість, цілеспрямованість. *Негативні риси:* холодність, замкненість, нетовариськість, відсутність емпатії, байдужість до справ та інтересів інших, афективні спалахи роздратованості. *Поведінкові стереотипи:* низький рівень комунікабельності, мінімум спілкування і відсутність друзів; замкненість і зосередженість на собі, напруженість внутрішнього життя, сповненого фантазіями; зовнішня байдужість; уникнення суспільних завдань і небажання бути організатором або лідером, стійкість й глибина захоплень, як правило, інтелектуально-естетичного характеру.

Тип № 4. *Позитивні риси:* в періоди гарного настрою проявляються гіпертимні риси – життєрадісність, товариськість, висока активність і працездатність. *Негативні риси:* в періоди пригніченого стану проявляються млявість, замкненість, непослідовність, неврівноваженість, моральна та емоційна нестійкість, знижена працездатність, байдужість, надмірна образливість і прискіпливість. *Поведінкові стереотипи:* циклічно мінлива контактність; прагнення до спілкування в періоди емоційного підйому і замкненість в періоди спаду (на кшталт «всі набридли»); підвищена втомлюваність, млявість, небажання

вступати в конфлікти; можуть загострюватися стани глибоких переживань, самоприниження, самозвинувачення.

27. *Визначте, яка умова (підвищена самооцінка, властивості темпераменту, ставлення викладача до учня, ставлення до дитини в сім'ї, соціальна оцінка членами колективу, взаємини в сім'ї, взаємини в класному колективі) мала вирішальне значення у формуванні характеру в кожному з наведених прикладів. Дайте обґрунтування свого вибору.*

А. Юра, учень 8 класу. Поводить себе розв'язно, підкреслено недисципліновано, навмисно говорить голосно, пускає дотепи, аби насмішити учнів. Коли сторонні заходять до класу, навмисне голосно вітається, по-блазнівському вклоняється. Під час уроку спеціально намагається показати себе з гіршого боку. Протягом двох років хлопчик тільки і чув, що він «складний», а тому і звик до цієї ролі. Якщо вчитель робить йому зауваження, то він ще більше демонструє свою норовливість. Вважає, що йому все можна, адже він «складний».

Б. Алла, учениця 9 класу. До навчальної роботи ставиться небало, відстає з деяких предметів. Проте вона має думку, що має надздібності. Вона прямо про це не говорить, але відчувається, що розраховує тільки на свої здібності, які завжди «допоможуть». У неї якесь нездорове, іронічне ставлення до багатьох товаришів, вона любить бути оригінальною. У громадській роботі участі майже не бере. Їй вдома і в школі часто казали: «Ти дуже здібна, проте мало працюєш». І це стало однією з причин її самовпевненості.

В. П'ятикласник Сашко мав косоокість, через що увесь час з нього насміхалися однокласники. Це дратувало хлопця, тому він демонстрував озлобленість, агресивність, замкненість. За глузування над собою не раз бив однокласників.

Г. Ваня, учень 9 класу. Нецілеспрямований і дуже пасивний, млявий, флегматичний юнак. Він погано вчиться, часто пропускає заняття, байдуже ставиться до того, що хвилює його товаришів. Фізично Ваня – здоровий юнак, але дещо з надмірною вагою, повільний, завжди усміхається. Водночас, за словами класного керівника, «такий ледар, що незрозуміло, як він дотягнув до 9 класу». Ваня виховувався бабусею, значною мірою робив, що хотів.

28. *Порушення дисципліни на уроці – може бути прагненням учня спровокувати вчителя, наслідуванням однокласника, способом позбавитися втоми, бажанням привернути до себе увагу тощо. Водночас він може бути і дисциплінованим учнем. Так, доброзичлива і гуманна людина може критично, а то й вороже, ставитися до оточуючих. Батько сімейства вдома може бути доброзичливою, чуйною людиною, охоче підкоряючись дружині, а на роботі – суворим і вимогливим керівником, непривітним з підлеглими.*

Чи не суперечать ці приклади уявленню про цілісність характеру? Можливо, в людини не один, а два характери? Обґрунтуйте свою відповідь.

29. *Між дітьми різної статі жодні істотні відмінності за рівнем загального інтелектуального розвитку не виявляються. Водночас невеликі відмінності вікового характеру в проявах здібностей між ними все ж таки є. Дані, отримані в деяких дослідженнях, показують, що у віці між 10 і 11 роками у дівчат дійсно є децю більший словниковий запас, ніж у хлопців, і вони краще орієнтуються в письмових текстах, досконало володіють мовою. У цьому ж віці хлопці перевершують дівчат в здібностях до просторової орієнтації, в читанні схем, географічних карт, а також в геометричних здібностях. Після 13-річного віку математичні здібності у хлопців пришвидшуються у розвитку порівняно з дівчатами, проте не настільки, щоб пізніше значущо увиразнилися міжстатеві відмінності. Проте з віком, через вплив життєвого досвіду і професійної діяльності, деякі міжстатеві відмінності можуть дійсно виділитися. Дані проведених досліджень демонструють, що в середньому дорослі чоловіки, зайняті фізичною працею, можуть перевершувати жінок в координації рухів, орієнтації в просторі, розумінні механічних технічних з'єднань, математичних міркуваннях. Жінки заразом можуть випереджати чоловіків у швидкості рук, швидкості сприймання і підрахунку, пам'яті, швидкості мовлення й інших індикаторів володіння мовою. Про що свідчать наведені факти?*

ТЕМИ РЕФЕРАТИВНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

1. Поняття про психологічну експертизу.
2. Психолого-педагогічна експертиза в освіті.
3. Метод тестів і межі його застосування в експертній практиці.
4. Соціометрія та її модифікації в психолого-педагогічній експертизі.
5. Метод психологічного аналізу документів. Контент-аналіз в психолого-педагогічній експертизі.
6. Біографічний метод в психолого-педагогічній експертизі.
7. Різновиди «мозкової атаки», «стимулювання спостереження»; вільне інтерв'ю; збирання думок експертів.
8. Процедура опитування експертів за Дельфійським методом.
9. Організація і зміст діяльності психолога в складі консиліуму та на ПМПК.
10. Завдання експертної психодіагностичної діяльності психолога. Шкільний консиліум.
11. Вимоги до компетентності експерта-психолога.
12. Відбір експертів і визначення їх компетентності.
13. Вимоги до експертного заключення. Метаекспертиза.
14. Психологічна експертиза навчально-дидактичних матеріалів.
15. Психолого-педагогічна експертиза особливостей психічного розвитку дітей з особливими потребами.
16. Експертиза психологічних ситуацій (експертне оцінювання конфліктних ситуацій, порушення соціальної взаємодії учасників процесу спілкування).
17. Експертне оцінювання психологічного інструментарію.
18. Судово-психологічна експертиза.

19. Особливості судово-психологічної та психолого-психіатричної експертиз.
20. Судово-психологічна експертиза стану афекту.
21. Метаекспертиза судово-психологічного експертного заключення.
22. Діагностика особистості в судово-психологічній експертизі за методикою Л. Г. Горшеніна.
23. Експертиза на поліграфі як один із сучасних різновидів психофізіологічної експертизи.
24. Експертиза та ідентифікація людини за фотографією і фотороботом, відеозображенням, портретом.
25. Конфліктологічна експертиза: специфіка і принципи.
26. Графологічна експертиза.
27. Графологічний аналіз за методикою Т. Вісковатої.
28. Психологічна експертиза реклами.
29. Психолінгвістичні підходи до експертизи текстів.
30. Психологічна експертиза іграшок.
31. Експертний аналіз малюнків дошкільнят.

ПОТОЧНИЙ ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Модульна контрольна робота

1. Експертиза – це:

- а) дослідження проблем, розв'язання яких вимагає застосування спеціальних знань у певній сфері;
- б) вид діяльності психолога, який відрізняється від консультування, діагностики й наукового дослідження;
- в) особливий вид професійної діяльності психолога, спрямований на вирішення різноманітних психологічних завдань;
- г) усі відповіді правильні.

2. Експерт виконує наступні функції:

- а) діагностичну;
- б) корекційну;
- в) аналітичну;
- г) усі відповіді правильні.

3. Моніторинг та експертиза є:

- а) тотожними поняттями;
- б) антогоністичними поняттями;
- в) близькими поняттями та термінами;
- г) усі відповіді правильні.

4. Що таке реєстр експертів?

- а) після відбору та тренінгової підготовки Національне агентство створює реєстр сертифікованих експертів;
- б) після відбору, навчання, тренування та сертифікації експертів Національне агентство формує реєстр, з якого відбирає експертів для акредитації конкретних освітніх програм;
- в) після відбору та сертифікації експертів Національне агентство формує реєстр, з якого відбирає найбільш досвідчених експертів;

г) усі відповіді неправильні.

5. Основними різновидами психологічної експертизи є:

а) психолого-педагогічна та трудова;

б) ергономічна експертиза та конфліктологічна експертиза;

в) лінгвістична та графологічна експертиза;

г) усі відповіді правильні.

6. Що досліджує психолого-лінгвістична (психолінгвістична) експертиза?

а) усне та писемне мовлення особи;

б) графічні, мімічні, пантомімічні, вокалографічні ознаки;

в) вивчає авторство письмового документа та усного мовлення, зафіксованого на різних носіях інформації;

г) усі відповіді правильні.

7. При проведенні психолого-лінгвістичної експертизи ретельному аналізу піддаються:

а) всі аспекти мовленнєвих висловлювань, їх емоційна забарвленість;

б) мовленнєві помилки;

в) логічна складова мовлення;

г) усі відповіді правильні.

8. Гуманітарна експертиза – це:

а) узагальнена оцінка наслідків, що мають / можуть мати місце для людини (населення регіону, тієї або іншої соціальної групи), відбувається в теперішньому часі або потенційно можлива в майбутньому;

б) вид експертизи, що виходить із пріоритету соціальних і людських потреб й цінностей під час оцінки комплексних проєктів і прийняття важливих управлінських рішень;

в) первинний, постійно діючий і незалежний у своїх висновках інститут суспільства, здатний адекватно оцінити не тільки його наявні потреби на всіх основних рівнях життєдіяльності, а й ті, що назрівають; який спирається на аналіз поточного стану суспільної свідомості та об'єктивні домінанти інтегральних переживань громадян;

г) усі відповіді правильні.

9. Однією з головних особливостей гуманітарної експертизи

є:

- а) спрямованість на діяльність;
- б) гуманістичність;
- в) комплексність та міждисциплінарність;
- г) усі відповіді неправильні.

10. Трудова експертиза – це:

- а) психологічне дослідження професійної діяльності людини;
- б) психологічний аналіз впливу праці на людину;
- в) визначення спеціалістом придатності людини до праці в конкретній професії;
- г) правильної відповіді не наведено.

11. Основними різновидами трудової експертизи є:

- а) медична та педагогічна;
- б) психодіагностична та корекційна;
- в) прогностична та ретроспективна;
- г) правильної відповіді не наведено.

12. Експертиза в освіті – це:

- а) дослідження спеціалістом (експертом) питань, вирішення яких потребує спеціальних знань у галузі науки й освіти;
- б) розгляд, дослідження експертом-фахівцем певних справ, питань, що потребують спеціальних знань;
- в) це галузь науково-практичної діяльності, яку науковці запропонували для мінімізації відмінностей між проектом і результатом його втілення;
- г) усі відповіді правильні.

13. Судово-психологічна експертиза – це:

- а) експертне дослідження, предметом якого є психічне життя працівників правоохоронних органів;
- б) це форма психологічної експертизи, яка є необхідною умовою при допиті обвинувачених, потерпілих, свідків;
- в) експертне дослідження, предметом якого є факти, що належать до психічної діяльності людини і мають значення для органів правосуддя;
- г) усі відповіді неправильні.

14. Принцип екологічності в психолого-педагогічній експертизі означає:

- а) що експертиза має проводитися в приміщенні на території з мінімальним забрудненням середовища;
- б) відсутність шкідливих звичок у експерта;
- в) експертиза не повинна порушувати та вносити корективи в природні процеси, не повинна шкодити учасникам процесу;
- г) особисту відповідальність експерта за наслідки експертизи.

15. Що не входить до обов'язків психологів-експертів:

- а) сертифікація психокорекційних, психотерапевтичних та інших методик роботи з клієнтом;
- б) популяризація психодіагностичних, психотерапевтичних та інших методик у роботі з клієнтом;
- в) занесення нової методики до «Міжнародної енциклопедії психодіагностичних, психотерапевтичних методик та технологій роботи з клієнтом»;
- г) усі відповіді неправильні (тобто вищезгадані компоненти не входять до прав та обов'язків психологів-експертів).

16. До загальних методів психологічної експертизи відносять:

- а) експертну бесіду;
- б) аналіз документації;
- в) тестування;
- г) усі відповіді правильні.

17. До специфічних методів психологічної експертизи відносять:

- а) метод парних порівнянь;
- б) експертну оцінку;
- в) вивчення матеріалів чорних скриньок;
- г) усі відповіді правильні.

18. До емпіричних методів психологічної експертизи відносять:

- а) метод занурення;
- б) метод експерименту в експертизі;
- в) соматографічні методи;
- г) усі відповіді правильні.

19. Найпоширеніші методи експертного оцінювання персоналу організації – це:

- а) метод «есе»;
- б) графічна шкала оцінок;
- в) ранжування;
- г) усі відповіді правильні.

20. Експертна оцінка персоналу в організації проводиться з метою:

- а) визначення того, якою мірою кожний працівник досягає очікуваних результатів праці й відповідає тим вимогам, які пов'язані з його виробничими завданнями;
- б) щорічної атестації кадрів;
- в) ранжування працівників за встановленими індикаторами рейтингу;
- г) усі відповіді правильні.

21. Методи проведення ергономічної експертизи:

- а) емпіричні (за допомогою тестів);
- б) експертні (базуються на опитуванні, спостереженні, врахуванні думки експертів);
- в) ергономічні (засобами ергономічних вимірювань);
- г) усі відповіді правильні.

22. Мета ергономічної експертизи:

- а) підвищення соціально-економічної ефективності функціонування системи «людина – машина (комп'ютер) – середовище», її комфортності та визначення відповідності нормам і стандартам, прийнятим для даних систем;
- б) аналіз показників ергономічності системи і чинників впливу на її функціонування з аналізом отриманих даних;
- в) проведення організаційно-технічних, науково-дослідних заходів, що вимагає від фахівця високої професійної майстерності;
- г) усі відповіді правильні.

23. Основними загальними завданнями психолого-педагогічної експертизи є ... (завершіть думку).

24. Основним критерієм психолого-педагогічної експертизи дитячої іграшки є:

- а) міцність іграшки;
- б) можливість використовувати іграшку в колективній грі;
- в) відповідність іграшки віку дитини;
- г) правильної відповіді не наведено.

25. Предметом експертного аналізу дитячих іграшок обираються наступні критерії:

- а) зовнішній вигляд іграшки;
- б) розвивальний потенціал (який компонент пізнавальної, емоційної сфери може розвивати певна іграшка);
- в) етико-естетичні характеристики іграшки;
- г) усі відповіді правильні.

26. Основними параметрами оцінки дитячої іграшки є:

- а) етико-естетичні характеристики;
- б) розвивальний потенціал;
- в) операційно-технічні характеристики;
- г) усі відповіді правильні.

27. Який компонент не підлягає експертизі в дошкільному віці:

- а) психічний розвиток дитини;
- б) емоційний фон дитини;
- в) поведінкова активність;
- г) характеристика провідної діяльності навчання.

28. Експертиза друкованої продукції для дітей включає наступні параметри оцінки:

- а) розмір шрифту;
- б) ілюстративність видання;
- в) інтерліньяж;
- г) усі відповіді правильні.

29. Психологічний аналіз типових труднощів у навчанні молодших школярів полягає у ... (завершіть думку).

30. Яка із запропонованих методик діагностує готовність дитини до школи:

- а) методика Рене Жилія;
- б) ТАТ;
- в) Q-сортування В. Стефансона;
- г) методика Керна-Йірасика.

31. Схема психолого-педагогічного аналізу особистості учня складається з ... (завершіть думку).

32. Комплексна експертна оцінка можливостей дитини з особливими потребами проводиться фахівцями індивідуально за такими напрямками:

- а) оцінка фізичного розвитку дитини;
- б) оцінка мовленнєвого розвитку дитини;
- в) оцінка когнітивної сфери дитини;
- г) усі відповіді правильні.

33. Навіщо створюється портфоліо для дитини з особливими потребами?

- а) це допомагає максимально розкрити індивідуальні можливості кожної дитини;
- б) це сприяє творчому розвитку дитини;
- в) це є умовою здійснення експертної діяльності;
- г) усі відповіді правильні.

34. До основних видів психологічної експертизи сімейних взаємин відносяться:

- а) психологічна експертиза особистісних якостей батьків, опікунів, усиновлювачів;
- б) психологічна експертиза міжособистісних стосунків і психологічної сумісності;
- в) експертиза психологічно небезпечних сімейних умов тощо;
- г) усі відповіді правильні.

35. Основною метою експертизи дитячо-батьківських стосунків є:

- а) визначення значущих чинників міжособистісної взаємодії в системі «батько – дитина – мати»;
- б) визначення психологічної сумісності дитини з її батьками.
- в) встановлення ступеня прив'язаності дитини до батька або матері;
- г) усі відповіді правильні.

36. Експертиза психологічного інструментарію – це:

- а) експертиза аудіо- та відеозаписів, якими у своїй діяльності користуються психологи;

б) експертиза психодіагностичних, психокорекційних, психотренінгових та інших технологій роботи з клієнтом;

в) експертиза обладнання, яке використовується під час експериментів;

г) експертиза апартаментів кабінету практичного психолога.

37. Охарактеризуйте нижчезазначені різновиди психологічної експертизи за наступною схемою:

I. Мета експертизи.

II. Об'єкт і предмет експертизи.

III. Специфіка експертизи.

Різновиди психологічної експертизи:

- 1) психолого-педагогічна;
- 2) трудова;
- 3) ергономічна;
- 4) судово-психологічна;
- 5) конфліктологічна;
- 6) лінгвістична;
- 7) графологічна;
- 8) експертиза реклами;
- 9) гуманітарна експертиза.

**ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ
НА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ
(залік)**

1. Поняття про психологічну експертизу.
2. Психолого-педагогічна експертиза в професійній діяльності практичного психолога.
3. Компоненти експертної діяльності. Визначення цілей і завдань експертизи.
4. Зміст понять «моніторинг» та «експертиза».
5. Організація та етапи проведення психолого-педагогічної експертизи.
6. Типології психологічної експертизи.
7. Загальні та специфічні методи психологічної експертизи.
8. Емпіричні методи психолого-педагогічної експертизи.
9. Методи експертного оцінювання персоналу організації.
10. Структура психологічного заключення.
11. Етичні проблеми роботи експертів-психологів.
12. Вимоги до психодіагностичних методик. Обмеження у використанні тестів та способи контролю якості тестових методик.
13. Психолого-педагогічна експертиза навчальної діяльності.
14. Психолого-педагогічна експертиза діяльності вчителя. Оцінка ефективності діяльності вчителя.
15. Комплексна психологічна експертиза дітей «групи ризику».
16. Завдання експертної психодіагностичної діяльності психолога в школі.
17. Організація та принципи психолого-педагогічної експертизи в системі діяльності практичного психолога.
18. Психолого-педагогічний консиліум в школі.
19. Медико-педагогічна комісія та її задачі.

20. Цілі і задачі діагностики психологічної готовності дитини до школи.
21. Психолого-педагогічна експертиза готовності дитини до школи.
22. Психолого-педагогічна експертиза соціально-педагогічної занедбаності.
23. Експертна оцінка можливостей дитини з особливими потребами.
24. Психолого-педагогічна експертиза обдарованих учнів.
25. Специфіка комплексної гуманітарної експертизи.
26. Експертиза в освіті.
27. Судово-психологічна експертиза.
28. Психолінгвістичні підходи до експертизи текстів.
29. Графологічна експертиза.
30. Психолого-педагогічна експертиза ігрової діяльності.
31. Психологічна експертиза іграшки.
32. Експертиза друкованої продукції для дітей.
33. Психолого-педагогічна експертиза відпочинку дітей.
34. Психолого-педагогічна експертиза трудової діяльності.
35. Трудова експертиза.
36. Експертна оцінка персоналу в організації.
37. Ергономічна експертиза.
38. Психолого-педагогічна експертиза спілкування.
39. Психолого-педагогічний аналіз взаємодії школярів з батьками, педагогами, однолітками.
40. Психологічна допомога дітям з віктимною поведінкою.
41. Психологічна експертиза сімейних стосунків.
42. Експертиза дитячо-батьківських стосунків.
43. Експертиза психологічного інструментарію.
44. Сутність конфліктологічної експертизи.

ТЕЗАУРУС

Взаємооцінка експертна внутрішньогрупова – соціально-психологічний метод, заснований на оцінках різноманітних особистісних і міжособистісних характеристик шляхом взаємного опитування членів групи, які виступають у ролі експертів й оцінюють поведінку одне одного в значущих ситуаціях спілкування та спільній діяльності.

Висновок психологічної експертизи – процесуальний документ, у якому викладаються висновки експерта-психолога (експертів), який проводив психологічну експертизу; вказуються обґрунтування, умови її проведення й описується процес експертного дослідження (методи, методики, стадії тощо).

Гіпостазування – розгляд абстрактних об'єктів, що не мають часового і просторового статусу, як безпосередніх об'єктів людського мислення; є процесом осмислення в певній системі об'єкта рефлексії, наділеного виключно невластивим йому статусом (наприклад «число» в математиці, «діалог» в мові).

Градiєнт – закономірна кількісна зміна, що відображає зменшення чи збільшення певної властивості або показника.

Градiєнт мети – зміна сили мотивації діяльності в залежності від «психологічної відстані» до мети; характеризується зростанням мотивації й активності з наближення бажаної мети; розрізняють градієнт наближення до «позитивної» мети і градієнт уникнення «негативної» мети.

Графологія – галузь знань про почерк і методи його дослідження з точки зору відображення в ньому індивідуально-психологічних особливостей людини, яка пише.

Грейдування – один з феноменів, який найчастіше пригадується у контексті процедур мотивації персоналу (грейдування – від англ. Grade – розміщення за рангом / ступенем); певна позиція посад, тобто їх розподіл за структурною ієрархією організації відповідно до позицій керівництва цієї установи.

Гуманітарна експертиза – вид експертизи, що виходить з пріоритету соціальних і людських потреб у ході оцінки

комплексних проєктів та прийняття важливих управлінських рішень.

Дельфійська техніка – збірне прогностичне судження експертів.

Експерт (від лат. expertus – досвідчений) – компетентна особа, яка має спеціальний досвід в конкретній галузі та бере участь у дослідженнях в якості джерела безпосередньої інформації.

Експертиза – дослідження спеціалістом (експертом) певних питань, рішення яких вимагає пізнання в галузі певної науки із наданням науково-обґрунтованого й мотивованого висновку.

Експертиза в освіті – особливий спосіб вивчення інноваційних явищ і процесів в освітній галузі, що має на меті виявити в них потенціал розвитку.

Експертиза засобів масової комунікації (ЗМК) – наукове вивчення механізмів функціонування й ефектів впливу ЗМК у контексті загально-психологічних або соціально-психологічних теорій і підходів, а також виявлення психологічних особливостей аудиторії, яка сприймає продукцію ЗМК.

Експертиза психологічна – вид психологічного дослідження, яке проводить досвідчена особа (психолог-експерт) на основі спеціальних знань з психології з метою надання експертного висновку.

Експертиза сімейних взаємин – вид психологічної експертизи, яка призначається з приводу різноманітних сімейно-шлюбних проблем (правові аспекти, особисті проблеми, конфліктні ситуації та суперечки, виховання дітей тощо).

Експертиза судова – особлива процесуальна дія, що суворо регламентується законом та призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при впровадженні по справі потрібні наукові, психологічні або інші спеціальні знання.

Експертиза судово-психіатрична – один із видів судових експертиз, що характеризується узагальненістю вихідних теоретичних положень у галузі психіатричної науки та має власний предмет і метод. Проводиться спеціалістом у галузі судової психіатрії за завданням слідчого або суду, для встановлення фактів, що мають значення для справи, а

також опис і пояснення яких неможливі без спеціальних психіатричних знань.

Експертиза судово-психологічна – одна з провідних форм практичного застосування спеціальних психологічних пізнань у кримінальному процесі. Проводиться за постановою слідчого або за визначенням суду відповідно до норм кримінально-процесуального кодексу щодо психічно здорових обвинувачуваних, свідків і потерпілих.

Експертна діяльність в освіті – комплексний аналіз досліджуваного об'єкта у сфері освіти, що здійснюється з метою прогнозування його подальшого розвитку чи корекції та поєднує освітній аудит і освітній консалтинг.

Експертна оцінка – науково-обґрунтоване й мотивоване експертне судження.

Експертний метод – комплекс логічних і математичних процедур, спрямованих на отримання від експертів інформації, її аналіз й узагальнення з метою підготовки і прийняття компетентного рішення. Суть методу полягає у проведенні експертами аналізу проблеми з якісною і кількісною обробкою результатів індивідуальних експертних оцінок.

Ергономічна експертиза – це процес проведення моніторингу відповідності показників системи «Людина – Машина» ергономічним вимогам.

Етапи експертної оцінки – взаємопов'язані між собою процедури, за допомогою яких реалізується експертний метод.

Компендіум – короткий переказ ідеї певного документа, доповіді, стисле викладення суті тієї чи іншої теорії, проблеми.

Компетентність експерта-психолога – здатність фахівця-експерта до системного мислення, правильного сприймання й інтерпретації різноманітної інформації, структурування проблем, уміння відрізнити головне від другорядного, бачити ціле (йдеться про загальний стан речей).

Компетентність судового експерта-психолога – здатність (суб'єктивна можливість) обізнаної особи в галузі психології вирішувати поставлені судово-слідчими органами питання, що належать до предмета судово-психологічної експертизи. Визначається вищою психологічною освітою, спеціальною післядипломною підготовкою, досвідом роботи в галузі судово-психологічної експертизи.

Компетенція – коло повноважень певної структури чи посадової особи; перелік питань, щодо яких дана особа має досконалі знання і багаторічний досвід, щоб досягнути поставлених цілей. Компетенцію слід відрізнити від компетентності. Компетентність – це «я вмю, здатен це вирішити, зробити», а компетенція – «мене уповноважили це вирішувати, я маю це вирішувати».

Компетенція судового експерта-психолога – коло питань, які експерт-психолог повинен і може вирішувати на основі спеціальних психологічних знань.

Медико-соціальна експертиза – визначення міри втрати здоров'я, ступеня обмеження життєдіяльності дитини, що викликається стійким розладом функцій організму, групи інвалідності, причини і часу її настання.

Освітній аудит – систематична й аргументована діяльність з виміру якості умов, процесів перетворення (розвитку) умов та результатів спільної освітньої діяльності суб'єктів системи освіти з метою оцінки міри їх відповідності атестаційним, акредитаційним вимогам та вимогам освітніх стандартів і (або) змісту освітніх програм.

Оцінка – вимірювання індивідуальних відмінностей, пов'язаних з характерними особистісними рисами.

Піктоманія – пристрасть до розмальовування.

Психологічна експертиза – дослідження, яке проводить досвідчена особа (експерт) на основі спеціальних знань з психології та з метою надання висновку.

Психолінгвістична експертиза – досліджує усне та писемне мовлення особи (графічні, мімічні, пантомімічні, вокалографічні ознаки), встановлює особистісні якості, психічні стани та процеси, що проявляються у мовленні, а також авторство письмового документа та усного мовлення, зафіксованого на різних носіях інформації.

Рейтинг – термін, що позначає суб'єктивну оцінку певного явища за заданою шкалою; за допомогою рейтингу здійснюється первинна класифікація соціально-психологічних об'єктів за ступенем виразності загальної для них властивості – експертних оцінок.

Рейтинг-шкалювання – метод побудови шкали для вимірювання відношень між досліджуваними об'єктами на основі експертних оцінок – рейтингів.

Ситуація експертизи – звернення до психолога адміністрації (керівництва) певної установи з метою встановлення та вивчення психічних явищ.

Соціальна експертиза – дослідження, проведене фахівцями (експертами), що включає діагностику стану соціального об'єкта, встановлення достовірності інформації про нього і його оточення, прогнозування його наступних змін і впливу на інші соціальні об'єкти, а також вироблення рекомендацій для прийняття управлінських рішень та соціального проектування в умовах, коли дослідницька задача складно формалізується.

Статус експерта – сукупність прав і обов'язків; повноваження і відповідальність експерта.

Судово-психіатрична експертиза – один із видів судових експертиз. Об'єднується узагальненістю початкових теоретичних положень з області психіатричної науки, має власний предмет і метод. Проводиться спеціалістом у сфері судової психіатрії за завданням слідчого або суду для встановлення фактів, що мають значення для справи (встановлення, опис і пояснення яких є неможливим без спеціальних психіатричних знань).

Судово-психологічна експертиза – дослідження, що надає допомогу у розв'язанні фундаментальних процесуальних питань щодо провини особи, кваліфікації злочинів, індивідуалізації відповідальності.

Трудова експертиза – вид експертизи, спрямований на вирішення проблеми придатності людини до тієї чи іншої професії (спеціальності) або виду діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Боянжу М. Г. Психолого-педагогічна експертиза: метод. посіб. Херсон, 2003. 178 с.
2. Буняк Н. А. Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 150 с.
3. Галян О. І. Психолого-педагогічна експертиза: тексти лекцій. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 176 с.
4. Ганзин И. В. Психологическая экспертиза: методические рекомендации для студентов психологических вузов. Симферополь : Таврия, 2013. 32 с.
5. Гончарук П. А. Методи психологічної експертизи: навч.-метод. комплекс. Київ, 2013. 25 с.
6. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології / Укл. Подшивайлов М. М. К.: КСУ, 2016. 24 с.
7. Психологічна експертиза: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека; уклад. Л. Дейнека. Луцьк, 2021. 80 назв.
8. Ребуха Л. З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення: навч. посіб. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 128 с.
9. Черезова І. О. Психологічна експертиза: навч. посіб. Бердянськ: БДПУ, 2018. 262 с.
10. Хавула Р. М. Психологічна експертиза в різних галузях психології: тексти лекцій. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 120 с.

Додаткова література

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. 2012. №3. С. 47–64.
2. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. *Мовознавство*. 2016. № 3. С. 3–18.
3. Боднар О. Експертиза статусної структури класного колективу *Управління освітою*. 2011. №13 (липень). С. 122–127.
4. Боянжу М. Г. Психолого-педагогічна експертиза: метод. посібник. Херсон, 2003. 178 с.
5. Буняк Н. А. Медико-психологічна експертиза та медико-педагогічна експертиза. // Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль, 2017. С. 76 – 92.
6. Буняк Н. Психологічна експертиза інклюзивного освітнього середовища: теоретичний аналіз. *Психологія особистості*. 2022. № 1. С. 9 – 20.
7. Головобородько К. Ю. Лінгвістична експертиза тексту: юридичний та мовний аналіз. *Український світ у наукових парадигмах*: зб. наук. пр. / за ред. О. О. Маленко. Харків: ХІФТ, 2020. Вип. 7. С. 11 – 17.
8. Горяєва О. Експертиза діяльності сучасного закладу освіти. *Директор школи*. 2007. №14 (квітень). С. 3 – 31.
9. Дерев'янка С. П. Психологічна експертиза іграшок, які сприяють розвитку емоційного інтелекту дитини. *Вісник Львівського університету*. Серія: Психологічні науки. Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Випуск 7. С. 30 – 37.
10. Дичківська І. Педагогічна експертиза інноваційної діяльності. *Дошкільне виховання*. 2004. №9. С. 6–10.
11. Жосан О. Е. Експертиза шкільного підручника: стан і перспективи. *Упр. шк.* 2012. №16–18(червень). С. 83 – 87.
12. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи: монографія. Харків, 2004. 367 с.
13. Землянська О. В. Особистість та методи її дослідження при проведенні судово-психологічної експертизи: монографія. Харків: Титул, 2007. 244 с.
14. Коротюк З. Експертиза інструментарію : організація та проведення експертизи психологічного і соціологічного інструментарію. *Соціальний педагог*. 2011. №12 (грудень). С. 4–13.
15. Кульчицька А. В. Психолого-педагогічна експертиза й консультування: програма вибіркової навчальної дисципліни підготовки бакалавра галузі знань 0301 Соціально-політичні

- науки. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. 10 с.
16. Лінгвістична експертиза: навчальний посібник / уклад. С. А. Шуляк. Умань: «Візаві», 2018. 135 с.
  17. Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Шаботенко А. І.; за заг. ред. І. П. Красюка. *Судово-почеркознавча експертиза*: навч.-метод. посібник. Київ: Український Центр духовної Культури, 2007. 280 с.
  18. Огнев'юк В. Підготовка експертів у галузі освіти в Україні. *Освітологія: Науково-методичний щорічник*; за ред. В. Огнев'юка, Т. Левовицького, С. Сисоевої. Вип. 4. Варшава-Київ: Видавництво ВП «Едельвейс», 2015. С. 56 – 64.
  19. Передрій О. І. Психолого-педагогічна експертиза як складова товарознавчої оцінки іграшок. *Товарознавчий вісник*. № 8. С. 97 – 105.
  20. Перехейда О. М. Педагогічний аналіз та експертиза інноваційної діяльності вчителя : карта експертизи. *Упр. шк.* 2015. №31–33. С. 59 – 61.
  21. Петренко Л. Система внутрішньошкільного експертного оцінювання результатів навчальної діяльності учнів. *Освіта і управління*. 2006. Т. 9. № 1. С. 83 – 90.
  22. Пісарєва О. В. Психологічна експертиза інноваційних освітніх проектів та критерії їх оцінювання. *Проблеми освіти*. Київ, 2003. Вип. 30. С. 232 – 239.
  23. Публіченко Ю. Графологічна експертиза почерку: характеристика темпераменту. *Філологічні студії*. 2017. Вип. 8. С. 103 – 107.
  24. Ребуха Л. Гуманітарна психолого-педагогічна експертиза в управлінській сфері інноваційної діяльності колективу школи. *Психологія і суспільство*. 2004. № 3. С. 106– 115.
  25. Ребуха Л. Соціально-психологічна експертиза ефективності фундаментального експерименту з модульно-розвивального навчання. *Психологія і суспільство*. 2007. № 2. С. 25 – 36.
  26. Сегеда О. О. Психосоматичні захворювання як предмет психологічної експертизи. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Психологія. Харків, 2012. Вип. 43 (1). С. 156 – 163.
  27. Тимошенко О. А., Наконечна М. М. Підготовка майбутніх психологів до експертної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Психологічні науки. Вип. 37 (61). Київ: НПУ, 2012. С. 341 – 344.
  28. Тригуб І. І. Професійна компетентність експертів у галузі освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика*. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць. 2015. № 24. С. 38 – 42.

29. Тригуб І. І. Професійна підготовка експертів у галузі освіти у слов'янських східно-європейських країнах. *Педагогічний процес: Теорія і практика* (Серія: Педагогіка). 2016. № 4. С. 72 – 78.
30. Хлівняк О. Історія виникнення, розвитку та становлення графологічної експертизи письма (судової почеркознавчої експертизи). *Молодий вчений*. 2020. № 2. С. 305 – 309.
31. Хлівняк О. Історія виникнення та особливості розпізнавання за почерком характеру людини. *Молодий вчений*. 2021. № 2. С. 243 – 246.
32. Цивінський О. І. Нова система підвищення ефективності поліграфологічної експертизи та підготовки поліграфологів. *Матеріали круглого столу «Проблеми особистості в освітньому просторі держави»* (15 квітня 2014 р., м. Львів). Львів: ЛьВДУВС, 2015. С. 126 – 128.
33. Цісюань Вей. Специфічні особливості експертизи у сфері освіти. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 13. С. 80–84.
34. Шевченко Л. І. Лінгвістична експертиза медіатексту. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Спецвипуск. С. 237 – 239.
35. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2014. 326.
36. Gudmundsson S., Mortensen E. L., Sestoft D. The Use of Psychological Assessment and Validity Tests in Forensic Psychiatric Examinations. *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*. 2020. Vol. 21. P. 118 – 130.
37. Lowis M. J., Mooney S. Examination Performance and Graphological Analysis of Students' Handwriting. *Perceptual and Motor Skills*. 2001. Vol. 93. P. 367 – 381.
38. Marx C., Goeze A., Schrader J. School teachers' and adult education teachers' pedagogical-psychological knowledge: Development and examination of a test-instrument. *Zeitschrift Fur Erziehungswissenschaft*. 2017. Vol. 20. P. 165 – 200.
39. Onanuga P. Transnationalizing Humour on Social Media: A Linguistic Analysis of Ideology, Identity and Didactics in Robert Mugabe Quotes Memes. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2020. Vol. 35. P. 399 – 416.
40. Sun X. R. Application of Boxplot in Examination Results Based on Psychological Evaluation. *Psychiatria Danubina*. 2021. Vol. 33. P. 459 – 463.
41. Tyunnikov Y. S. Scientific Expertise of the Psychological and Pedagogical Definition. *European Journal of Contemporary education*. 2022. Vol. 11. P. 204 – 212.
42. Uvarova I. A. Development and Current State of Legal Graphology. *Tomsk State University Journal*. 2015. Vol. 395. P. 160 – 164.

Інформаційні ресурси

1. Буняк Н. А. Поняття про психологічну експертизу. Теоретичні та методичні аспекти експертної діяльності. Експертиза психологічного і соціологічного інструментарію. Комплексні експертизи за участю психолога // Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль, 2017. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/25569> (дата звернення: 12.12.2022).
2. Гангало С. Й., Гайдук О. Г., Волчук Л. С. Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 1 (11). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytpr.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).
3. Лаврентьева Г. П. Науково-методичні підходи та інструментарій експертизи якості електронних засобів навчального призначення. Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. № 5. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v19i5.355> (дата звернення: 12.12.2022).
4. Лапченко І. О. Психологічна експертиза в освіті. Значимість психології в сучасному суспільстві: сутність і проблеми розвитку. Одеса, 2016. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/psy/14dec2016/14dec2016.pdf#page=84> (дата звернення: 12.12.2022).
5. Психолого-педагогічна експертиза: хрестоматія / Укладачі: С. П. Дерев'янка, Ю. В. Примак. Чернігів, 2021. 280 с. URL: http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7331/1/Психолого-педагогічна_експертиза.pdf. (дата звернення: 12.12.2022).
6. Психологічна експертиза: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека; уклад. Л. Дейнека. Луцьк, 2021. 80 назв. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/19629/1/phsy_ekspert.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗРАЗОК ПСИХОЛОГІЧНОГО ДІАГНОЗУ

Запит: визначення психологічної готовності дитини до школи.

Підекспертний: Віктор А., 6 років.

Методики обстеження: тест Тулуз-П'єрона, матриці Равена, гештальт-тест Бендер, тест тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен), тест М. Люшера, проєктивні малюнкові тести, методики вивчення короткотривалої мовленнєвої та зорової пам'яті, мовленнєвих антонім, мовленнєвих та візуальних класифікацій, довільного володіння мовленням, інтуїтивного, мовленнєвого та візуального аналізу-синтезу, мовленнєвих та візуальних аналогій, абстрактного мислення.

Робота батька хлопчика пов'язана з частими й тривалими відрядженнями, тому його вихованням займається мати. Остання нині переживає глибокий внутрішній конфлікт, зумовлений накладанням соціальних проблем, відсутністю підтримки з боку значущих близьких, віковою кризою та загостреним почуттям провини щодо сина, якому, на її думку, вона не може приділити достатньої уваги.

До моменту обстеження, за словами матері, Віктор розвивався нормально.

До процедури обстеження хлопчик ставився насторожено, хвилювався, не одразу пішов на контакт, постійно озирався на маму. Інструкції розумів добре, утримував їх до кінця виконання завдання. Не завжди критично ставився до результатів своєї роботи (успіхи помічав, чого не можна сказати про невдачі). Високий рівень домагань у нього поєднується із заниженою самооцінкою. Віктор чутливий до допомоги, позитивного оцінювання та стимуляції. Негативна оцінка у будь-якій формі призводить до ускладнень реалізації наявного у дитини інтелектуального потенціалу.

Під час обстеження хлопчик працював дуже повільно, з середньою точністю. Така сповільненість може серйозно ускладнити шкільну адаптацію дитини. Віктор може не встигати працювати у заданому темпі, через що буде відчувати напруження. Причиною сповільненого темпу роботи може бути висока тривожність, а також низький рівень розвитку зорово-моторної координації та понятійного інтуїтивного мислення.

Рівень розвитку візуального (а разом лінійного й структурного) мислення – середній. Віктор краще розуміє і засвоює матеріал, коли інформація представляється у наочній формі, проте самостійно користуватися малюнками та графіками не може. Хлопчик здатний до елементарного мисленнєвого синтезу, проте не вміє виокремлювати закономірні зв'язки між предметами і не орієнтується на них у своїх міркуваннях.

Понятійне інтуїтивне мислення розвинене слабо. Тобто Віктор без допомоги, без додаткових роз'яснень не зможе самостійно узагальнити, зробити висновки, поміркувати. Він зможе вивчити матеріал, але не осмислити його.

Недоліки інтуїтивного мислення яскраво позначаються на навчанні у середніх класах. Щоб уникнути цієї проблеми, необхідно вже у початкових класах докласти зусиль щодо інтенсифікації процесу формування понятійного інтуїтивного мислення.

Понятійне логічне мислення – на середньому рівні. Дитина розуміє пояснення вчителя і завдяки цьому може користуватися засвоєними правилами на практиці.

Мовленнєве понятійне мислення – на середньому рівні, а образне – на низькому. Це є свідченням того, що у хлопчика аудіальна репрезентативна система переважає над візуальною, тобто він краще сприймає інформацію на слух. Використання схем, малюнків, графіків лише ускладнює розуміння навчального матеріалу у цьому разі.

Абстрактне мислення – на слабкому рівні. У Віктора переважає образне мислення. Він не може відволіктися від якісного змісту матеріалу, через що у нього можуть бути складнощі у навчанні в середніх класах.

У хлопчика мають місце прояви ситуативного, синкретичного, формального й асоціативного типів допонятійного мислення. Якщо такі типи мислення закріплюються як навички міркування, то вони перешкоджають розвиткові понятійного мислення. Тому необхідно вчити Віктора шукати істотні ознаки,

пояснювати хід своїх міркувань, обґрунтовувати спосіб для розв'язання задачі.

Зорово-моторна координація відзначається слабкістю, а тому може призвести до безглузвих помилок на письмі. Щоб подолати цю проблему, необхідно привчати Віктора до мовленнєвого самоконтролю під час виконання завдань письмового характеру.

Мовленнєва пам'ять перебуває на середньому рівні розвитку, а образна – на достатньому (що може посилити мовленнєву пам'ять). У процесі запам'ятовування візуальне кодування домінує над смисловим. При відтворенні як слів, так і малюнків дитина припускається численних помилок у вигляді привнесень зайвих слів, що свідчить про труднощі зосередження, зумовлені напруженістю і тривожністю, а також неорганізованістю мнемічної діяльності. Хлопчика потрібно вчити контролювати процес запам'ятовування за допомогою мовлення.

Мовленнєвий розвиток відзначається як дещо нижчий за середній. Причина – висока тривожність, сповільнене реагування, ригідність. Для покращення результатів необхідно інтенсифікувати доброзичливе спілкування з дитиною, а також навчати читанню. При підготовці домашніх завдань можна пропонувати Віктору повністю переказувати усні уроки, проводити репетиції того, як хлопчик буде відповідати на запитання вчителя біля дошки, під час фронтального опитування тощо (сюжетно-рольова гра у школі). Це необхідно для зниження вірогідності несподіваних травмувальних ситуацій для дитини. Також рекомендується розвивати мислення та загальну обізнаність хлопчика.

У Віктора підвищена тривожність. Причина цього – наявність постійного чинника, який його непокоїть. Вплив останнього поки що обмежений і не визначає загального самопочуття. Проте все частіше хлопчику доводиться відчувати напруження у тих ситуаціях взаємодії, в яких раніше він почувався комфортно. Віктор негативно сприймає нейтральні побутові ситуації, причиною цього може бути «фіксованість» батьків на «режимі охайності», їхньому прагненні постійно робити зауваження й негативно оцінювати кожен крок хлопчика.

Найавторитетнішим для Віктора у сім'ї є батько. Найбільш емоційно значущою у сімейному колі виявилася собака. Мати сприймається Віктором як джерело емоційного напруження. У сім'ї до Віктора ставляться як до маленького, обмежують його самостійність, стосунки будуються на принципах гіперопіки, що

призвело до інфантильності його емоційно-пізнавальної сфери. Інтерпретація результатів за тестом Люшера свідчить про те, що у хлопчика фрустрована афілятивна потреба (потреба бути прийнятим). Він сприймає себе таким поганим, що, як Віктор вважає, не заслуговує навіть на любов матері. У дитячому садку Віктор компенсує дитячу пасивність: там він активний, енергійний, нестриманий. Школа викликає у нього позитивні емоції і сподівання.

Хлопчик надзбуджений, працює на межі своїх можливостей, що призводить до швидкого виснаження. Причиною цього є висока невротизація матері. Для Віктора необхідні: нормалізація темпу діяльності й режиму праці, зниження навантаження і вимогливості.

Активність хлопчика поєднується з нестійкістю його емоційних станів. Також у нього нестійкою є і самооцінка. Поряд з високим рівнем домагань – невпевненість у собі. Дитина потребує визнання своїх здібностей, позитивної авансованої оцінки, а також знецінення невдач. Він дуже чутливий до зауважень на свою адресу, схильний перебільшувати ворожість щодо себе. Заразом хлопчик винахідливий, у нього добре розвинена фантазія. Ці якості можна використати для подальшого розвитку його пізнавальної діяльності.

Віктор зможе навчатися у школі за рахунок добре розвиненої пам'яті, мовлення, педагогічної готовності до школи, наявності відповідної мотивації, старанності та дисциплінованості. Заняття у школі сприятимуть нормалізації емоційного стану хлопчика, зможуть відволікти його від сімейних проблем, за умови, якщо вчитель обере «м'який» стиль спілкування, не буде тиснути на учня, робити зауваження, дорікати йому, буде підкреслювати кожен успіх, вірити у його сили. Водночас у Віктора можуть виникнути труднощі у навчанні через сповільнений темп роботи. Невисокий рівень розвитку понятійного й абстрактного мислення у початкових класах призведе до того, що дитина буде опановувати матеріал поверхнево, а в школі II ступеня це може зумовити зниження успішності в навчанні. Якщо стосунки в сім'ї не нормалізуються, проблеми особистісного характеру можуть загостритися, особливо у підлітковому віці.

Джерело: Галян О. І. Психолого-педагогічна експертиза: тексти лекцій. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. С. 127–130.

**ПАРАМЕТРИ ЕКСПЕРТИЗИ
ЕЛЕКТРОННИХ ВИДАНЬ**

1. Аналіз текстового матеріалу.
2. Аналіз зорового ряду.
3. Аналіз звукового супроводу.
4. Аналіз пошукової системи.
5. Аналіз освітніх можливостей системи.

Джерело: Галян О. І. Психолого-педагогічна експертиза: тексти лекцій. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. С. 151.

ОРІЄНТОВНІ СХЕМИ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ (за Г. Мкртичяном)

Параметри позитивної оцінки авторської педагогічної розробки

1. Гуманітарність (потенціал гуманітарного розвитку учня і педагога):

- особистісна позиція автора, суб'єктивність тексту, можливість отримати досвід емоційно-ціннісного ставлення;
- діалогічність, можливість вибору із переліку багатьох рішень;
- можливість рефлексії своєї думки й іншого, діяльності, переживань.

2. Актуальність для освітнього процесу:

- зіставлення з освітнім стандартом;
- унікальність подібних педагогічних розробок;
- новизна авторської позиції, характер новизни (об'єктивна, суб'єктивна, концептуальна).

3. Відповідність вікові.

4. Відповідність заявленому жанрові.

5. Методична культура:

- відповідність назви змісту;
- технологічність;
- узгодженість цілей, засобів і результату;
- методична цілісність і варіативність;
- реалістичність цілей.

Гуманітарні вимоги до сучасного підручника

Підручник повинен вчити

1. Культурі мислення:

- формулювати сутнісні визначення;
- моделювати: схематично зображувати явища, зв'язки, дії тощо;
- виокремлювати основну думку або акцентувати увагу на ній;
- порівнювати, зіставляти, оцінювати, інтерпретувати, виокремлювати основне;
- бачити ціле та його частини або частини в цілому.

2. Культурі діяльності:

- ставити мету, її конкретизувати;
- планувати і проектувати;
- знаходити і добирати засоби;
- здійснювати переведення схем у конкретні дії та уявлення про них;
- аналізувати ситуацію.

3. Психологічній культурі:

- самоспостереженню, самоаналізу, самооцінці;
- формувати настанови на творчу діяльність, увагу до внутрішнього світу, розуміння, альтернативність і варіативність, діалогічність, сумнів, самостійність тощо.

4. Культурі мовлення та культурі спілкування:

- дотримуватися адресності висловлювань;
- працювати з джерелами інформації різних типів;
- інтерпретувати та імпровізувати;
- організовувати колективну діяльність та брати участь в ній.

Орієнтовна схема експертизи навчального посібника

I. Рівень відповідності змісту посібника конкретній галузі наукової і практичної діяльності:

5 балів – посібник ставить і розв'язує актуальні та інноваційні для цієї галузі завдання;

4 бали – посібник формує адекватне розуміння галузі, що вивчається;

3 бали – посібник формує і допомагає розв'язувати стандартні завдання;

2 бали – на основі посібника можна розв'язувати окремі класи стандартних завдань;

1 бал – на основі окремих розділів посібника можливе розуміння стандартних завдань.

II. Рівень (досяжний) управління пізнавальною діяльністю:

5 балів – може бути успішно використано в самостійній роботі;

4 бали – деякі розділи можуть бути використані в самостійній роботі;

3 бали – успішна робота з посібником можлива при постійному звертанні до інших посібників;

2 бали – робота з посібником потребує постійних вказівок педагога;

1 бал – кожен розділ посібника потребує спеціального коментування з боку педагога.

III. Рівень відповідності дидактичної структури посібника сучасним вимогам:

• відповідність об'єму та оформлення валеологічним вимогам:

відповідає – 1 бал;

не відповідає – 0 балів;

• відповідність структури посібника структурі навчальної діяльності:

відповідає – 2 бали;

достатньо відповідає – 1 бал;

не відповідає – 0 балів;

- співвідношення тексту і позатекстового матеріалу:
вдале – 1 бал;
невдале – 0 балів;
- успішність реалізації функцій стимулювання, контролю:
добре – 2 бали;
задовільно – 1 бал;
погано – 0 балів.

IV. Рівень відповідності якості поліграфічного виконання дидактичним вимогам.

Оцінюється:

- шрифт:
відповідає – 1 бал;
не відповідає – 0 балів;
- формат:
відповідає – 1 бал;
не відповідає – 0 балів;
- якість ілюстрацій:
висока – 2 бали;
задовільна – 1 бал;
погана – 0 балів;
- якість паперу:
висока – 2 бали;
задовільна – 1 бал;
погана – 0 балів.

V. Рівень відповідності лінгвістичних характеристик тексту дидактичним вимогам.

Оцінюється:

- синтаксична складність тексту;
- термінологічна складність тексту.

Джерело: Галян О. І. Психолого-педагогічна експертиза: тексти лекцій. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. С. 151–157.

ОРІЄНТОВНА СХЕМА ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДИТЯЧИХ ІГРАШОК ТА ІГРОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Особливості експертизи дитячої іграшки:

• У психологічній експертизі, на відміну від інших видів експертиз (йдеться про санітарно-гігієнічну, технічну тощо), під якістю розуміється здатність іграшки *розвивати ігрову активність дитини, стати способом засвоєння культурного досвіду й формування пізнавальної сфери та особистості дитини*. Очевидно, що критерії експертизи іграшки повинні увиразнювати насамперед її потенційні можливості. У цьому разі варто виходити не із зовнішніх товарних якостей, а з можливостей іграшки стати предметом самостійної гри дитини, що може мати різні форми.

• В основу розробки психологічних критеріїв експертизи іграшки покладені діяльнісний підхід О. Леонтьєва та періодизація психічного розвитку дитини Д. Ельконіна.

Ознаки «антиіграшки»:

- іграшка становить загрозу для життя і здоров'я дитини, може наносити шкоду її нормальному фізичному, психічному, духовному розвитку;
- іграшка не відповідає санітарним нормам (має неприємний звук; зроблена з матеріалів неприродних кольорів);
- іграшка провокує агресію у дитини.

Практичне завдання для самостійної роботи студентів:

Самостійно провести психологічну експертизу іграшки та надати відповідний експертний висновок.

Рекомендації щодо проведення психологічної експертизи дитячих іграшок та ігрової продукції:

- Психолого-педагогічна експертиза проводиться за допомогою аналізу продуктів діяльності (використовується методика психологічної експертизи дитячої іграшки А. Соколової).

- Предметом аналізу іграшок обираються три критерії:
  - (1) зовнішній вигляд та етико-естетичні характеристики іграшки;
  - (2) операційно-технічні характеристики;
  - (3) розвивальний потенціал (йдеться про компонент емоційної сфери, який може розвивати певна іграшка).

Етико-естетичні критерії:

- етичний аспект іграшки (викликає добрі, гуманні почуття) та її естетичний аспект (йдеться про художні якості);
- «сучасність» іграшки (здатність уособлювати та передавати дитині «дух свого часу»).

Технічно-операційні критерії:

- Чи забезпечує іграшка можливість самостійної дії дитини з нею (операційні можливості)?
- Чи має місце «комунікативність» іграшки (потенційне спрямування на спільну гру)?
- Які технічні якості іграшки (міцність та безпечність)?

«Розвивальний» критерій:

Чи забезпечує іграшка:

- Розвиток мислення у дитини.
- Розвиток довільної уваги.
- Розвиток уяви та фантазії.
- Розвиток емоційних здібностей (емпатійності, чуйності тощо).
- Розвиток мовлення.
- Розвиток моторних функцій.

Приклад психологічної експертизи м'якої іграшки:

Білий плюшевий ведмідь Feisty Pets, що змінює вираз обличчя.

Іграшки серії Feisty Pets (виробництво Китай) – це інтерактивні плюшеві іграшки, зорієнтовані на демонстрування емоцій диких тварин. Вони працюють без зарядного пристрою, стійкі до води та засобів для чищення (за ними легко доглядати).

Білий плюшевий ведмідь Feisty Pets (рис. 1) – іграшка, зроблена з білого штучного хутра, наповнена синтепоном; невелика за розміром (22 см); на мордочці іграшки – великі очі чорного кольору з синьою райдужною оболонкою, невеликі

носик і ротик; іграшка приємна на дотик. Особливість іграшки: у статичному стані ведмедик демонструє сум, проте при певних діях (йдеться про натискування на голову) – відбувається зміна мімічного виразу (відкривається паща та показуються гострі зуби хижака).

Рис. 1. Фото іграшки «Білий плюшевий ведмідь Feisty Pets»

За зовнішнім виглядом, на перший погляд, іграшка близька до типу, який в психології іграшки вважається привабливим для дитини (вкорочений овал обличчя ляльки або мордочки звіряти, пухлі щоки, маленький ніс і великі очі [2]), разом різка зміна міміки іграшки при натисканні вражає своєю агресивністю та може викликати реакцію страху у чутливих до різких змін дітей.

За операційно-технічними характеристиками ця іграшка також містить негативні ознаки: натискання на її голову з метою видозміни може стимулювати жорстокість дитини щодо живої природи та неадаптивне ставлення до оточуючих.

Розвивальний та виховний потенціал цієї іграшки також є сумнівним, оскільки емпатійне ставлення, яке може формуватися у дитини як відповідь на сумний вигляд ведмедика у статичному стані, швидко нівелюється внаслідок різкої зміни міміки обличчя тварини на агресивний вияв. Також іграшка не достатньо виконує свою основну функцію групи плюшевих іграшок – білий плюшевий ведмідь Feisty Pets не є для дитини «захисником», не заспокоює її, а скоріше навпаки (внаслідок суперечливості емоційної експресії) невротизує.

Експертний висновок

Психологічна експертиза іграшки *Білий плюшевий ведмідь Feisty Pets* показала, що за естетично-етичним критерієм вона є

привабливою для дитини, виготовлена з безпечних матеріалів; її колір природний і заспокійливий. За операційно-технічними характеристиками – може бути проблематичною для емоційного розвитку дитини, у разі відсутності відповідної уваги дорослих, позаяк іграшка може спровокувати гру дитини у психологічно небезпечних індикаторах. За розвивальним потенціалом ця м'яка іграшка може бути зорієнтована на розвиток емпатійності дитини, її емоційну саморегуляцію, оскільки за зовнішнім виглядом вона стимулює виникнення співчуття на свою адресу, а також дає змогу дитині керувати своїми агресивними імпульсами.

Джерела: Буняк Н. А. Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. С. 138 – 140.

Дерев'янка С. П. Психологічна експерти іграшок, які сприяють розвитку емоційного інтелекту дитини. Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки. Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Випуск 7. С. 30 – 37.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Лінгвістична експертиза є засобом доказу мовленнєвої діяльності. Об'єктом дослідження лінгвістичної діяльності є мова, промови, тексти, тлумачення. Експерт-лінгвіст використовує знання розмовної лексики, сленгу, жаргонів, тлумачних словників. Експертиза використовується в складі доказів та проводиться в рамках цивільних, кримінальних, арбітражних і адміністративних справ у повній відповідності до Закону про державну судово-експертну діяльність. Часто незалежна лінгвістична експертиза сприяє обґрунтованим рішенням в справах про звинувачення в образі, клепі, екстремізмі, а також про захист честі, гідності, ділової репутації або суперечках щодо рекламних текстів, товарних знаків.

Види експертизи:

– *авторознавча експертиза* встановлює автора тексту й обставини його створення;

– *експертиза текстів у документальних суперечках* досліджує дискусійні інтерпретації текстів нормативно-правових актів, контрактів, листування, заповітів, розписок тощо; експерт-лінгвіст не тлумачить правову норму, а встановлює лінгвістичними методами обґрунтованість певної альтернативної інтерпретації дискусійного тексту;

– *експертиза перекладу* (у зіставленні з оригіналом) з'ясовує еквівалентність тексту / сегменту його перекладові, співвідношення між собою термінологічних позначень у текстах різними мовами, підстави для неоднозначного читання тексту та відображення цього у перекладі тощо;

– *експертиза тексту в справах про захист честі, гідності й ділової репутації* встановлює наявність у тексті негативної інформації про особу, форму (твердження, оцінного судження, наявності брутальності, принизливості або непристойності) поданої інформації;

– експертиза тексту щодо закликів до насильницької зміни державного ладу, зміни державних кордонів тощо встановлює:

1) наявність закликів у тексті; 2) зміст цих закликів; 3) наявність в тексті погроз; 4) зміст цих погроз;

– експертиза діалогічного тексту (записи переговорів, розмов, інтерв'ю, sms-листування тощо) зазвичай має завданням виявити висловлення, що спонукають адресата до вчинення певних дій (наприклад, у справах про шахрайство), виявити приховані засоби мовленнєвого впливу на особу, встановити сутність такого впливу тощо; специфічним об'єктом дослідження є значення жестів, що супроводжують або замінюють словесні засоби вираження в потоці спонтанного мовлення;

– експертиза тексту в справах про введення в оману (переважно стосується реклами, інструкцій до товарів та лікарських засобів, технічних регламентів, текстових матеріалів на етикетках, упаковках тощо) зазвичай досліджує наявність у текстовому матеріалі лінгвістичних передумов для двозначного тлумачення його певних елементів або двозначного тлумачення тексту в цілому; вказівок на те, що ефект від застосування певного засобу є гарантованим тощо;

– експертиза тексту в справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі пов'язана з виявленням і аналізом текстових елементів, що вказують на негативне ставлення до представників певної етнічної (расової, релігійної) групи, на вищість однієї етнічної (расової) групи над іншими тощо;

– експертиза документальних записів власних назв пов'язана із встановленням ідентичності записів, між якими є орфографічні відмінності (у рамках однієї або декількох мов, а також визначенням нормативної (рекомендованої) форми запису власної назви українською або іншою мовою.

Методи експертизи

У лінгвістичній експертизі розрізняють експертизу звукозаписів і експертизу тексту. Лінгвістична експертиза звукозаписів проводиться на підставі лінгвістичного аналізу, мовної культури, аудіотивного й інструментального аналізу. Для лінгвістичної експертизи тексту проводять семантичний, лексичний, морфологічний, синтаксичний, граматичний і стилістичний аналізи.

Питання експертизи

1. Чи є в тексті негативні відомості про ... (ПІБ, назва юридичної особи), його діяльність та особисті ділові й моральні якості? У яких конкретно висловлюваннях містяться ці відомості та яке їхнє смислове спрямування?

2. Якщо у вищевказаних фразах є негативні відомості про ... (ПІБ, назва юридичної особи), то в якій формі вони виражені: твердження, припущення, запитання?

3. Чи підтверджує аналіз тексту наявність у його змісті фраз, що свідчать про порушення паном ... (ПІБ) діючого законодавства, загальноприйнятих моральних норм і принципів?

4. В якому значенні вжито слово (словосполучення, фраза, конструкція) у тексті публікації?

5. Яка композиційна структура тексту статей (статті) та які стилістичні прийоми використовує автор, а також як останні характеризують героїв публікації?

6. У разі, якщо відомості, викладені в тексті, є твердженнями про факти, то які саме? Чи усе-таки йдеться про оціночні суб'єктивні судження, думки автора публікації?

Призначення експертизи обов'язково:

- у кримінальному судочинстві та діяльності правоохоронних органів з розкриття, розслідування і попередження злочинів, скоєних за допомогою словесних діянь (наклеп, образа, підбурювання ненависті і ворожнечі, а також приниження людської гідності за ознаками приналежності до національної, релігійної або іншої соціальної групи, незаконне використання товарного знаку, свідомо помилкова реклама, порушення авторських і суміжних прав, винахідницьких і патентних прав, незаконне розповсюдження в літературі порнографічних матеріалів тощо);

- у цивільному судочинстві судів загальної юрисдикції за позовами про захист честі, гідності, а також ділової репутації громадян, захист авторських і суміжних прав;

- в арбітражних судах за позовами юридичних осіб про захист ділової репутації, про визнання недійсними (або незаконними) рішень про анулювання реєстрації словесного позначення в якості товарного знаку, про заборону використання позначення,

схожого на змішування із зареєстрованим товарним знаком, про визнання незаконним попередження друку.

– в справах про адміністративні правопорушення (пропаганда наркотичних засобів і психотропних речовин або їх прекурсорів).

Хід роботи:

1) голосова ідентифікація або судова фонетика (визначення того, чи є голос, що звучить на стрічці, загрозливим);

2) авторство ідентифікації або судова стилістика (визначення того, хто написав конкретний текст, порівнюючи його зі спеціально відібраними або випадковими зразками писемної діяльності);

3) дискурс-аналіз (аналіз структури письмового або розмовного висловлювання для визначення того, хто почав розвивати певну тему, наприклад, на предмет вступу у злочинну змову);

4) діалектологія (визначення того, на якому діалекті мови людина мовить, як правило, щоб показати, що комунікатор має особливий діалект, відмінний від того, на якому саме вимовлені компрометуючі записи на магнітну стрічку);

5) лінгвістичний аналіз походження (визначення того, чи є дана мова рідною людині; наприклад, для завдань у наданні або відмові у клопотанні про політичний прихисток);

6) лінгвістичний аналіз достовірності (визначення справжності авторства того, хто мовить або пише);

7) визначення відповідності текстів автентичним варіантам іноземними мовами

8) оформлення експертного висновку.

Основні завдання лінгвістичної експертизи:

– надати тлумачення та роз'яснення значення й походження слів, словосполучень, стійких фразеологічних виразів (ідіом);

– інтерпретувати основне і додаткове (конотативне) значення одиниці мови (усної або письмової);

– здійснити тлумачення положень тексту документа для встановлення того, які варіанти розуміння цих положень можливі у сучасному дискурсі;

- провести дослідження товарних знаків, словесних позначень, девізів, слоганів, рекламних текстів, комерційних, фірмових найменувань на предмет їх тотожності або схожості, міри дифузності порівняно з іншими позначеннями;

- провести дослідження тексту (фрагмента) з метою виявлення його змістовно-сислової спрямованості, модальності пропозицій, експресивності й емотивності мовленнєвих одиниць, їх формально-граматичної характеристики та семантики, специфіки використаних стилістичних засобів і прийомів.

Джерела:

Буняк Н. А. Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. С. 141–144.

Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. з етикету для студентів. Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. 208 с.

Ребуха Л. З. Робоча програма з дисципліни «Основи психологічної експертизи». Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 59 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЛЮДИНИ ЗА ФОТОГРАФІЄЮ, ФОТОРОБОТОМ, ВІДЕОЗОБРАЖЕННЯМ, ПОРТРЕТОМ

Експертиза за фотографіями, відеозображеннями дозволяє отримати незаперечні докази певної події. Завдяки портретній експертизі, на підставі висновку експерта за фото й відео, з'являється можливість отримати докази, запобігти і розкрити злочини. Експертиза та ідентифікація людини за фотографією і фотороботом, відеозображенням, портретом стосується криміналістичної експертизи і проводиться експертами в повній відповідності до процесуального законодавства.

Завдання експертизи та ідентифікація людини за фотографією і фотороботом, відеозображенням, портретом: встановлення особи за ознаками зовнішності, зафіксованими на різних об'єктивних джерелах.

Експертиза проводиться за допомогою комплексу методів:

– У фото-портретній експертизі порівняльний метод реалізується такими технічними прийомами, як зіставлення, суміщення, накладання, та їх модифікаціями.

– При зіставленні зображень в певній послідовності аналізуються і оцінюються ознаки зовнішності (наприклад, йдеться про обличчя, ніс, очі, вуха тощо).

Однакові ознаки зовнішності й особливі прикмети відзначаються стрілками, а найбільш значущі ще й обводяться. Різновидом цього прийому є зіставлення зображень, на які наносять особливим чином зорієнтовані квадратні сітки. Якщо ознаки, виявлені на порівнюваних зображеннях, збігаються не тільки за формою, розмірами, положенням, а й розміщуються в одних і тих же квадратах, то наочність і переконливість висновку про тотожність посилюються. У цьому разі відбувається так зване просторове зіставлення ознак зовнішності.

– Вимірювальний метод дослідження (наприклад, кутових величин між окремими анатомічними точками. Їх вимірюють за допомогою звичайного або спеціального кругового транспортира, а результати наводять в абсолютних значеннях).

– Метод пізнавальної (сигналетичної) фотографії – це зображення обличчя в фас і в правий профіль, в 1/7 натуральної величини. Освітлення при фотографуванні має забезпечувати чітке відображення всіх ознак зовнішності, видимих на фотознімку. Волосся мусить не закривати вушні раковини, а окуляри (у разі, якщо їх носить особа) потрібно зняти. Окрім зазначених фотознімків виготовляють знімок в 3/4 повороту голови праворуч.

На такому фотознімку особа має бути зображена в своєму звичайному вигляді (зачіска, окуляри). Розпізнавальні фотознімки не піддаються ретуші.

Питання експертизи:

- Чи придатна світлина для ідентифікації особистості?
- Стать, вік, антропологічний тип обличчя.
- Одна чи різні особи зображені на представлених на фотознімках?
- Степанов С.С. чи інше обличчя зображено на фотографії?

Експертиза передбачає:

– Для дослідження фото- і відеозображень згодяться фотографії, фрагменти фото, відео.

– В якості об'єктів дослідження при ідентифікації людини можуть використовуватися зображення фоторобота або малюнки, складені на підставі словесного опису.

– Портретна експертиза, що виконується за допомогою спеціалізованих методів дослідження, проводиться з метою встановлення особи за ознаками зовнішності, зафіксованими на різних об'єктивних відображеннях.

– Ідентифікованим об'єктом завжди виступає людина, її особистість. Об'єктами, що порівнюються, можуть бути: фотознімки, відеозаписи, труп або його фотозображення, череп, посмертні маски, рентгенограми голови, медичні дані про стан

зубного апарату, аномалії особи (голови), особливі відмітки про перенесені на обличчі (черепі) операції тощо. Часто об'єктами судово-портретної експертизи є фотознімки живих осіб або трупів. Щодо живих осіб фото можуть бути трьох видів: спеціальні, документальні та художні.

Портретна експертиза здійснюється за стадіями

- На першій стадії – попередньому дослідженні – вивчаються всі чинники, що можуть вплинути на зовнішність людини, її відображення і сприймання. На цій стадії експерт може ухвалити рішення про неможливість проведення експертизи – за поганої якості або неможливості порівняти об'єкти (положення на знімку, значна різниця у віці, перенесені хвороби чи пластичні операції, наявність близнюків тощо).

- На другій стадії – роздільному дослідженні – виявляються ознаки елементів зовнішності, їх достовірність і властивості (стійкість, унікальність).

- Документ-прохання про призначення дослідження: для проведення портретної експертизи подаються матеріали із вказуванням конкретного проміжку часу, коли зображена особистість, а також у вигляді фрагментів і кадрів, що можуть бути використані як статистичний матеріал.

Рекомендації щодо перебігу роботи

При можливості вибору з великої кількості фотознімків необхідно відібрати такі, на яких особа в положеннях, що забезпечують правильне сприймання ознак зовнішності: в анфас, в правий профіль, в 3/4 повороту голови; без головного убору, а також дотримано певних умов (голова не нахилена вперед і не закинута назад). Бажано відібрати кілька фотознімків, які не є контрастними, на яких були б чітко «опрацьовані» всі деталі особи.

Використати кілька варіантів суміщення зображень, що порівнюються, а також зведення до одного масштабу за двома взаємно статичними ознаками зовнішності:

- Ліву половину одного фото, розрізаного по серединній лінії обличчя, поєднати з правою половиною іншого.

– На одному з фото для порівняння зробити кілька фігурних вирізів так, щоб на цій лінії перетину було якомога більше ознак зовнішності (зокрема, й таких, що зрідка зустрічаються).

– Потім знімки з'єднати (можна реалізувати за допомогою комп'ютерної програми).

– Зробити кваліфікований висновок про тотожність людини з людиною, зафіксованою на фото.

Вищезгаданий експертний висновок експертизи людини за фотографіями використовується в якості факту, доказу.

Джерела:

Буняк Н. А. Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. С. 144 – 146.

Ребуха Л. З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення: навч. посіб. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 128 с.

Ребуха Л. З. Робоча програма з дисципліни «Основи психологічної експертизи». Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 59 с.

СХЕМА КОМПЛЕКСНОЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Предметом експертизи навчальних матеріалів виступають наступні параметри: параметричне визначення матеріалу, особливості побудови програми, вимоги щодо її оформлення.

І. Перший крок – параметричне визначення матеріалу експертизи. Цей етап спрямовано на уточнення і визначення конкретного навчального матеріалу як предмета експертизи.

Для усіх видів навчальних матеріалів базовими є три параметри.

Перший – тип навчального матеріалу. Взагалі, автори навчального матеріалу зазвичай вказують на тип приналежності. Однак, така вказівка ще не означає, що матеріал і справді є саме таким. Автор може щиро помилятися, а може просто не знати, які обов'язкові компоненти передбачає той чи інший тип навчального матеріалу.

У педагогіці прийнято виділяти п'ять основних типів навчальних матеріалів:

1. Підручник, який має забезпечувати засвоєння основних знань, формування основних умінь з певного навчального предмета.

2. Навчальний посібник, що виконує в навчальному процесі ті ж функції, але може стосуватися не всього навчального предмета, а його деяких частин.

3. Методичні рекомендації (спрямовані на опис інструментальної і технологічної складових навчального предмета).

4. Додаткова література, до якої можуть бути віднесені різного роду хрестоматії, збірники текстів, задач тощо, тобто спеціально дібрані матеріали, що дозволяють поглибити знання чи закріпити уміння, отримані з інших навчальних джерел.

5. Програма – опис послідовності розгортання навчального предмета за змістом і в часі.

Для кожного типу матеріалу існують свої досить суворі правила предметного наповнення, структурування й оформлення, змістовно описані в літературі.

Другий параметр – адресність навчального матеріалу.

Як правило, навчальні матеріали досить жорстко прив'язані до певного навчального предмета, а тому експертні проблеми виникають через матеріали, що не є основними.

Заразом треба враховувати, що, зважаючи на швидку диференціацію системи освіти, виникнення різноманітних форм додаткової і безперервної освіти, жорстка прив'язка навчального предмета й адресата стала розмиватися, набуваючи високої міри невизначеності.

Третій параметр – тематична (змістовна) визначеність навчального матеріалу.

Навчальний матеріал, що опиняється на експертизі, має бути чітко визначеним за своїм місцем в загальній архітектоніці навчального процесу. Зокрема, це передбачає з'ясування його структурного місця в системі інших навчальних матеріалів.

За цим параметром можна виокремити чотири типи матеріалу, що відповідають рівням аналізу:

- (1) окремий предмет;
- (2) окрема тема / розділ у предметі;
- (3) фрагмент теми;
- (4) згадування.

Отже, перший крок експертизи задає загальну категоріальну оцінку матеріалу і дозволяє скласти його опис як предмета наступних експертних дій.

II. Другий крок – критеріальний опис матеріалу

Реалізується як поглиблений опис та якісне оцінювання навчального матеріалу в межах тих визначень, що були отримані на першому кроці. Проблема полягає в тому, що експерт зобов'язаний максимально уникати суб'єктивізму при оцінці матеріалу. Це означає, що, описуючи й оцінюючи матеріал, експерт має спиратися не на свій власний життєвий досвід, а на об'єктивовані й чітко сформульовані критерії.

Другим важливим моментом є те, що критерії аналізу і критерії оцінювання є принципово різними. Для кожного базового параметра, незалежно від конкретної характеристики, будуються критерії аналізу і шкали оцінювання.

Нижченаведені критерії аналізу за кожним параметром є мінімально необхідними й у кожному конкретному випадку можуть доповнюватися, розширюватися, поглиблюватися. Заразом треба враховувати, що на першому кроці опис предмета експертизи проводиться в основному як його формальне визначення, а на другому – завжди змістовний аналіз матеріалу. Тому аналіз краще починати зі змісту самого матеріалу.

За тематичним (змістовним) параметром навчального матеріалу мінімальним набором критеріїв аналізу може бути такий

1. Обґрунтованість місця даного навчального матеріалу в загальній структурі навчального процесу. Аналіз повинен виявити наявність/відсутність відповідного культурного й освітнього контексту для даного матеріалу.

2. Внутрішня логічність. Проблема полягає не стільки в тому, що логіка експерта і логіка автора можуть не збігатися, скільки в тому, що логіка розгортання поняття може не збігатися з логікою засвоєння. Тому експерт має аналізувати логіку навчального матеріалу з погляду логіки засвоєння. Заразом експерт постійно має враховувати той факт, що логіка науки не співпадає з логікою навчального предмета і не існує єдино «правильної» логіки перетворення понятійного знання в навчальний предмет.

3. Достатність (ступінь розкриття). Цей пункт завжди пов'язаний із значними труднощами, тому що чіткі критерії «достатності» відсутні. У деяких випадках виникає необхідність проведення додаткових досліджень.

4. Новизна (віднесеність до історико-культурного контексту). Навчальний матеріал має бути проаналізовано з точки зору того, наскільки він відображає сучасні уявлення про певну предметну галузь знань. Швидкий темп оновлення базових наукових й особливо прикладних знань передбачає й їхню адекватну фіксацію в навчальних матеріалах.

Аналіз матеріалів має бути доповнено якісною оцінкою, яка може бути здійснена з використанням умовної рівневої шкали: «відповідає», «відповідає частково», «не відповідає». Це означає, що експертний висновок повинен містити не тільки визначення обґрунтованості, логічності, достатності і новизни, але й їхню оцінку за ступенем (рівнем).

5. Відповідність функціональним характеристикам адресата (вікові і професії).

6. Відповідність функціональним цілям адресата (мотиви, цілі та інтереси). Функціональні цілі адресата мають дві форми представленості. По-перше, у формі інституціональних завдань освіти, зафіксованих у відповідних документах, по-друге, у вигляді психологічних характеристик суб'єктів навчальної діяльності. Розгорнута психологічна експертиза передбачає проведення аналізу за обома формами. У зв'язку з цим іноді виникає необхідність проведення спеціальних психологічних досліджень.

7. Відповідність функціональному рівню готовності адресата (досягнутий рівень знань, наявність відповідного життєвого досвіду). Проблемі функціональної готовності в системі освіти останніми роками приділялася значна увага, особливо з огляду на проведені реформи. Вважаємо, що для розв'язання експертних завдань найкраще використовувати компетентнісний підхід, тобто аналізувати готовність як здатність суб'єкта розв'язувати певний тип завдань.

8. Функціональна новизна для адресата. Навчальний матеріал має нести в собі певний розвивальний потенціал. Він може бути дуже різним: від простого повідомлення певних нових

відомостей до формування нових способів мислення чи інших психічних здібностей.

Для поглибленої характеристики типологічної відповідності матеріалу мінімально необхідному набору критеріїв необхідно:

1. Наявність структурних компонентів, що забезпечують розуміння цілей і задач, що ставили розробники даного матеріалу. Взагалі, звичайні правила культури оформлення тексту передбачають наявність пояснювальної частини, в якій автори формулюють цілі і завдання.

2. Наявність структурних компонентів, що забезпечують розуміння змісту матеріалу. Такими компонентами виступають різного роду метатексти. У навчальних матеріалах забезпечення розуміння найчастіше здійснюється за рахунок використання таких метатекстових форм, як: рефлексивне пояснення; рефлексивні схеми; моделі; табличне чи графічне структурування матеріалу; приклади й ілюстрації.

3. Експерт в жодному разі не повинен покладатися на своє власне розуміння / нерозуміння. Під час експертизи треба провести пілотне дослідження рівня розуміння даного навчального матеріалу адресатом.

4. Наявність структурних компонентів, що забезпечують перехід від розуміння матеріалу до відповідних умінь та способів практичної дії на основі даного матеріалу.

5. Наявність структурних компонентів, що забезпечують можливість включення матеріалу до інших культурних і особистісних контекстів. Зазвичай в якості таких компонентів використовуються різні форми гіпертекстів, що виступають прикладами такого включення матеріалу до інших контекстів. Знання перестають бути абстрактними, вони стають особистісними, а уміння – універсальними і можуть використовуватися суб'єктом в різних сферах діяльності. На цій підставі і будується експертний аналіз.

Для якісної оцінки типологічних характеристик навчального матеріалу вводиться умовна шкала: «відповідає», «відповідає частково», «не відповідає» (Табл. 1).

Таблиця 1

Якісна оцінка типологічних характеристик навчального матеріалу

Предмет експертизи	Критерії поглибленого аналізу	Якісна оцінка за шкалою		
		Відповідає	Відповідає частково	Не відповідає
Параметричне визначення матеріалу	Тематизм (основний предмет, окрема тема (розділ) в предметі, фрагмент теми, згадування) – Обґрунтованість місця в загальній структурі (контекстуальність)	X	X	X
	– Внутрішня логічність			
	– Достатність (ступінь розкриття)			
	– Новизна (приналежність до історико-культурного контексту)			
	Адресність (☐ викладачі ☐ учні ☐ організатори ☐ інтересанти)	X	X	X
	– Відповідність функціональним характеристикам адресата (вікові та професійні характеристики)			
	– Відповідність функціональним цілям адресата (мотиви, цілі та інтереси)			
	– Відповідність функціональному рівню готовності адресата (досягнутий рівень знань, наявність відповідного життєвого досвіду)			
	– Функціональна новизна для адресата (матеріал має містити певний розвивальний потенціал)			
	Типологічна віднесеність (підручник/навчальний посібник, програма, методичні рекомендації, додаткова література):	X	X	X
	– Наявність структурних компонентів, що забезпечують розуміння цілей і завдань, які ставили розробники даного матеріалу			
	– Наявність структурних компонентів, що забезпечують розуміння змісту матеріалу			
	– Наявність структурних компонентів, що забезпечують перехід від розуміння матеріалу до відповідних умінь і способів практичних дій на основі даного матеріалу			
	– Наявність структурних компонентів, що забезпечують можливість включення матеріалу до інших культурних і особистісних контекстів			

Пояснювальна записка включає:	X	X	X
- мету програми			
- завдання програми			
- перелік методів і форм роботи, що будуть використовуватися під час занять			
- кількість занять, годин			
- тривалість занять			
- періодичність занять			
- прогнозовані результати роботи з дітьми за даною програмою (підвищення рівня, розвиток тощо)			
- форми відстеження динаміки програми			
- механізм оцінки ефективності програми			
Тематичний план включає:	X	X	X
- тему занять			
- кількість занять за даною темою			
Конспект заняття містить:	X	X	X
- тему заняття			
- мету заняття (встановлення, створення, розвиток, формування, стимулювання тощо)			
- матеріал, що використовується на занятті (кольорові олівці, таблиці тощо)			
- хід заняття			
Бібліографія			
- титульна сторінка відповідно до форми			
- друга сторінка із зазначенням назви розробки, автора, закладу, року, кількості сторінок; анотації; рецензентів або рішення органу, який затверджував програму (методичне об'єднання), її номер та дата			
- нумерація сторінок			
- зміст програми			
- наявність у змісті пояснювальної записки, тематичного плану			

Джерело: Швалб Ю. М. Схема комплексної психолого-педагогічної експертизи навчальних матеріалів. // Експертиза психологічного та соціологічного інструментарію в системі освіти Полтавської області. Методичний посібник / Автор-укладач Я. В. Сухенко. За ред. В. Ф. Моргуна. – Полтава: ПОІППО, 2007. – С. 46–51.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ГРАФОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Графологія (від грец. γράφω – «пишу» і грец. λόγος – «учення») – це вчення про чіткий зв'язок між почерком та особистісними характеристиками людини. Однією зі сфер застосування графологічного аналізу є судово-медична експертиза, у якій використання графології дозволяє виявити подробиці документів.

Основними параметрами графологічного аналізу є наступні:

1. Розмір почерку (великий, дрібний, зигзагоподібний).
2. Характер почерку (нерозбірливий, правильний, каліграфічний).
3. Нахил (в ліву сторону, в праву сторону).
4. Натиск (сильний, слабкий).

Завдання для самостійної роботи студентів: проаналізувати приклад почерку будь-якої людини (можна обрати зразки власного почерку), провести графологічну експертизу та надати експертний висновок. При виконанні завдання обов'язково додати фото або скріншот почерку.

Джерела:

Тараненко В. Почерк, портрет, характер. Скрытая психодиагностика в практическом изложении. Киев: Ника-Центр, 2005. 136 с.

Фармагей А. Графология как наука и не только. Киев: Ника-Центр, 2010. 120 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Почеркознавча експертиза покликана ідентифікувати особу, якій належить рукописний текст, а також умови й обставини його написання. Призначається експертиза почерку при розгляді цивільних справ, вирішенні арбітражних суперечок і розслідуванні кримінальних справ тощо. Результати незалежної експертизи використовуються в суді в якості основного або допоміжного доказу.

Завдання почеркознавчої експертизи:

- визначення виконавця рукопису (під рукописом маються на увазі тексти, короткі записи та підписи);
- встановлення приналежності різних текстів, декількох частин цілісного тексту і підписів одній людині;
- визначення обставин написання;
- визначення фізичного, психологічного та емоційного стану виконавця рукопису;
- встановлення деяких властивостей особистості (стать, вік, ступінь освіченості);
- визначення давності написання тексту;
- визначення одноразовості виконання кількох уривків рукопису.

Методи почеркознавчої експертизи:

1. Лінгвістичні методи, які, користуючись знаннями про мову та писемне мовлення, а також спираючись на розділи мовознавства, дозволяють досліджувати почерк з точки зору орфографії, пунктуації, синтаксису, стилістики, лексики тощо.

2. Почеркознавчі (або експертні) методи акцентують увагу безпосередньо на характеристиках почерку, встановлюють його ознаки (натиск, зв'язність, розташування і т. д.), необхідні для якісного проведення експертизи.

3. Методи порівняльного аналізу, засновані на вимірах і обчисленнях, дозволяють максимально точно вирішити поставлені завдання, зіставляючи параметри почерку на різних зразках.

Питання почеркознавчої експертизи:

– Почерк в одному документі належить одному або кільком виконавцям?

– Хто є автором рукопису: чоловік або жінка?

– В якому віковому періоді знаходиться виконавець документа або підпису?

– Підпис/запис було виконано у звичному стані або в стані афекту, алкогольного сп'яніння, незвичному положенні, в умовах, що ускладнюють процес?

– Підпис належить конкретній людині або вигаданій?

– Чи зроблено дописи до тексту іншим виконавцем навмисно?

– Чи спеціально у документі виконано підпис з наслідуванням манері письма певної людини?

Сукупність випадків, коли призначення почеркознавчої експертизи обов'язково включає в себе:

– фігурування в справі анонімних листів і записок в якості речових доказів;

– можливість підробки підписів в заповіті при суперечках про спадщину;

– шахрайство в організації або на підприємстві, не пов'язане з фінансами (підробка довіреностей, наказів, заяв);

– підробка договорів – позики, кредитування фізичних і юридичних осіб, іпотечного кредитування, купівлі-продажу;

– фальсифікація бухгалтерської звітності при економічних злочинах;

– підробка шлюбних контрактів та інших документів, що впливають на результат шлюборозлучних процесів.

Документ з проханням про призначення дослідження оформляється за стандартами позовної заяви. Клопотання про експертизу має містити:

– інформацію про судовий орган, справу, що розглядається, позивача і відповідача;

– відомості про документ, справжність якого викликає сумніви, і сам документ;

– дані про бюро почеркознавчої експертизи та експерта, якому довіряється дослідження;

– підстави для прийняття клопотання про призначення почеркознавчої експертизи;

– зразки почерку в необхідній кількості та якості.

Особистий підпис людини – це комплекс символів, написаних від руки, з елементами оформлення. Підпис є своєрідним ідентифікатором особистості. Найчастіше для використання документів в злочинних цілях підробляють саме підпис.

Експертиза справжності підпису визначає автора, його стан на момент виконання підпису, факт приналежності кількох підписів одній людині (у разі, коли є ймовірність навмисного спотворення особою власного підпису), а також чинники в певних випадках, що впливають на справжність документа (наприклад, час проставлення підпису).

Призначення експертизи підпису відбувається в процесі розгляду судом цивільних і арбітражних справ, але також може бути проведена поза судовим процесом за бажанням приватної або юридичної особи.

Для найкращої об'єктивізації результатів експертизи необхідно надати оригінал до ймовірного підробленого підпису і зразки підпису для порівняльного аналізу. Дослідження проводять за оригіналами рукописів.

Завдання для самостійної роботи студентів:

1) отримати якісний зразок почерку згідно правил:

- письмове приладдя, стіл;
- чистий білий аркуш паперу формату А4, під який підкладено кілька інших аркушів паперу;
- поверхня письмового столу має бути без тріщин і нерівностей;
- писати тільки кульковою ручкою (синьою);

• *стан, поза:*

- поза зручна, сидячи за столом;
- настрої – відносно спокійний;
- обсяг – довільний;
- зміст довільний (вільна тема – про себе, відпустку);

• *мова:*

- рідна;
- для білінгвістів – двома мовами;

• *підпис.*

Водночас важливо окремо вказати:

- стать;
- вік;
- стан здоров'я: носіння окулярів, прийом ліків, інвалідність, проблеми з кінцівками, ліворукість, дислексія тощо.

2) вивчити зразки почерку з метою відповісти на запитання, що стоять перед експертом:

- дослідити почерк з точки зору орфографії, пунктуації, синтаксису, стилістики, лексики;
- акцентувати увагу на характеристиках почерку: натиск, зв'язність, розташування на листку паперу;
- звернути увагу на конкретні особливості почерку, якщо вони присутні.

Формування почерку і набуття рис особистої індивідуальності включає наступні етапи:

1. Етап свідомого оволодіння навичкою письма (в початковій школі).
2. Етап набуття автоматизму, інерції (в середній школі).
3. Етап графічної зрілості моторних навичок (після 14-річного віку).

Особливості: звернути увагу на можливі особисті проблеми (йдеться про захворювання, дислексію тощо).

3. Зробити експертний висновок, в якому вказати:

- обставини написання;
- фізичний, психологічний та емоційний стан виконавця;
- встановити властивості особистості: стать, вік, ступінь освіти тощо.

Джерела:

Буняк Н. А. Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. С. 131–134.

Гангало С. Й., Гайдук О. Г., Волчук Л. С. Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. №. 1 (11). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15hsytrp.pdf> (дата звернення: 23.09.2022).

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Конфліктологічна експертиза розглядається як особливий вид експертиз, який потребує наукового і методичного забезпечення. В експертизі конфліктів можуть брати участь різні спеціалісти. Наприклад, до оцінки окремих подій конфлікту, який став предметом судового розгляду, можуть при потребі залучатися і *експерт-патологоанатом*, і *експерт-психіатр*, і *експерт-криміналіст*, і *експерт-пожежник*, які здійснюють, відповідно, патологоанатомічну, психіатричну, криміналістичну, пожежно-технічну експертизи. Так само *експерт-конфліктолог*, як носій спеціальних знань і досвіду, здійснює конфліктологічну експертизу, тобто визначає причини конфлікту, його дійових осіб (зокрема, прихованих організаторів, натхненників і підбурювачів, а також союзників та інших причетних до конфлікту осіб), відносну силу і справжні цілі сторін, стадію розвитку конфлікту, умови його загострення та умови, які сприяють залагодженню, зручний момент для втручання третьої сторони, перспективи ескалації або деескалації, очікувані наслідки продовження конфлікту, можливості його призупинення і розв'язання тощо.

У роботі експерт дотримується певної послідовності дій, доцільність яких підтверджена досвідом. В ній можна визначити такі **етапи**:

- Узгодження із замовником завдань експертизи.
- Попереднє знайомство з ситуацією, висунення робочих гіпотез, вибір методів збирання інформації, планування роботи.
- Складання кошторису та узгодження його з замовником досліджень.
- Збирання та фіксація інформації.
- Аналіз та інтерпретація даних.
- Підготовка звіту та його представлення замовнику.

Серед цих етапів одним з ключових для дослідника є складання кошторису і узгодження його з замовником.

Експертиза включає:

1) вивчення документів, що містять економічну, демографічну, екологічну, географічну інформацію, дані про політичні і неполітичні організації регіону, про криміногенну ситуацію, а також показники, що прямо стосуються пересічного мешканця і можуть стати дестабілізуючим фактором (рівень безробіття, затримки зарплатні, відімкнення електроенергії, гарячої води тощо);

2) конфіденційні бесіди з місцевими експертами, в яких збирається інформація щодо учасників конфлікту, їх союзників та противників, джерела їх доходів та економічні інтереси на даному етапі, розподіл впливу їх прихильників у регіоні, підтримка ЗМІ, їх впливовість і склад читацької аудиторії, версії про причини конфлікту та сценарії його продовження.

Експертам пропонується також оцінити й доповнити деякі офіційні дані (справжній рівень безробіття, місце і роль нелегальних та напівлегальних доходів населення тощо);

3) ознайомлення з опублікованими та іншими доступними даними дослідження громадської думки. Дуже корисно зустрітися з місцевими соціологами. Така зустріч часто дозволяє скласти оцінку достовірності отриманих ними даних, дізнатися про динаміку певних показників, одержати додаткову інформацію, що не була опублікована або не ввійшла до звітів;

4) проведення соціологічного дослідження. Коли потрібно знати всі варіанти і нюанси громадської думки, то найефективнішим, є, на нашу думку, поєднання фокус-груп і опитування;

5) аналіз публікацій у місцевій пресі за певний період.

У результаті виконання таких робіт маємо отримати опис ситуації, що включає також коротку історію розвитку конфлікту. Аналіз має обов'язково виявити ресурси сторін, сприятливі і несприятливі для них фактори, а також загрози інтересам.

На основі зібраних матеріалів експерт має визначити глибокі причини конфлікту і проблеми-наслідки, найважливіші фактори, що можуть вплинути на його перебіг, та моменти, у які вплив на ситуацію є вирішальним. Виходячи з цього опису найважливіших структурних компонентів ситуації, аналітики розглядають імовірні сценарії розвитку подій і дають рекомендації щодо впливу на ситуацію, зокрема виділяють так звану «стартову проблему», вирішення якої в існуючих умовах є

першочерговим, а політтехнологи пропонують певні заходи для зміни ситуації в бажаному напрямку.

Конфліктологічна експертиза проводиться на тлі боротьби або протистояння сил, що мають різні інтереси. Таким чином, обов'язковим компонентом експертизи є перешкоди, які створюються на шляху дослідника зацікавленими силами.

По-перше, це намагання місцевих «помічників» дезінформувати експерта, описуючи ситуацію чорними або ж рожевими фарбами, залежно від власного інтересу.

По-друге, намагання вплинути на результати дослідження, пропонуючи свою «допомогу» чи «своїх людей» на роль експертів для участі в опитуванні, в фокус-групі тощо. Крім того, можливі «підстави» від сторони, незацікавленої в об'єктивному аналізі ситуації. Якщо ця сторона має адміністративну владу, то це може бути неофіційна заборона бюджетним організаціям співпрацювати з нами, не надаючи нам приміщення чи іншим трибом. Або людина, яка взялася організувати фокус-групи, зволікає з виконанням своєї частки роботи, а потім несподівано зникає саме тоді, коли часу на організацію дослідження вже не лишилося. Ще гірше, коли вам збирають не тих людей, і ви маєте вирішувати: відмовлятися від цієї групи і такого «помічника» і збирати нову групу невідомо коли і невідомо з чією допомогою чи спробувати якимось незапланованим чином використати цю групу, а потрібну інформацію зібрати якимось інакше.

Особливе питання – отримання інформації безпосередньо від працівників МВС і СБУ. Єдиний відомий надійний варіант – залучення до групи експертів колишнього співробітника цих установ, який має потрібних знайомих. Оскільки експертиза поєднує обидва види діяльності – дослідження і розслідування, то видається доцільним поєднувати в експертній групі вчених і людей, які мають досвід слідчої діяльності.

Для науковця, який проводить експертизу, доступнішим джерелом інформації є місцеві колеги. Іноді вони можуть дати необхідну інформацію, а частіше – посприяти «виходу» на людей, які володіють нею. Для підключення до «неформальної мережі» інтелектуалів регіону важливо заручитися рекомендацією авторитетної для них людини. Кожен, хто мав справу з такою проблемою, мусив конструювати свою систему пошуку потрібних людей через спільних знайомих. Якщо місцеві експерти і не мають причин приховувати від вас інформацію, то вони все ж

витрачають свій час, тому ви маєте бути готовими «заплатити» за неї. Майже завжди коректною платнею є інша інформація, і про її підбір варто подумати заздалегідь.

Проведення власного дослідження – важливий компонент експертизи. На наш погляд, бажано, щоб людина, яка синтезує різні аспекти проведеної роботи, сама мала стосунок до збирання інформації та знала, яке з її джерел варто розглядати як безумовно достовірне, яке – як більш-менш достовірне, яке – як ненадійне тощо. Здебільшого експерт потребує не так точності даних, як уявлення про параметри можливої похибки.

Зокрема, недостовірність соціологічних даних зумовлюється використанням адмінресурсу в процесі їх збирання (анкети передаються керівникові підприємства, він ставить завдання підлеглим їх заповнити), браком належного контролю за інтерв'юерами, а також іншими чинниками. Певну роль можуть відігравати латентні чинники – залучення до дослідження «зручних» респондентів, наприклад, опитування жителів приміських сіл чи розташованих біля залізниць, автотрас, а не тих, до яких дістатися важче.

Зупинимося на факторах, що впливають на формування фокусних груп, та особливостях обговорення конфліктних питань.

Слід відзначити, що далеко не завжди в регіонах місцеві соціологи чітко уявляють, що таке фокус-група. Вербувальники часом не досить відповідально ставляться до відбору учасників таких груп. Тому ваші вимоги слід сформулювати письмово й вимагати від вербувальників подавати заповнені фільтруючі анкети на кожного учасника. Оскільки участь у групі оплачується, у вербувальників може виникнути спокуса зробити послугу комусь із своїх знайомих, запросивши їх до групи. На жаль, здебільшого цю роботу виконують посередники – місцеві соціологи – які неточно ставлять завдання. Тому треба обумовити таку форму розрахунку, щоб за неякісне вербування обов'язково застосовувалися фінансові санкції. Якщо є можливість, то кількох учасників варто запросити через інші канали, підстрахувавши себе як щодо якісного, так і кількісного складу групи. Коли ж з'ясується, що прийшло забагато бажаючих, то після анкетування можна буде декого відсіяти, заплативши їм компенсацію за витрачений час.

Що стосується аналізу преси, то важливо мати чітку уяву, які види роботи можуть бути проведені тільки на місці (хто стоїть за певним ЗМІ, авторитетність в регіоні, коло передплатників) і які можна виконати, повернувшись із регіону.

Наш досвід засвідчує, що при правильному плануванні, згуртованій роботі команди і вдалому виборі місцевих експертів можна за два тижні зібрати матеріал, опрацювати його й оформити експертні висновки у формі звіту. Звичайно, коли прагнемо якнайшвидше підготувати якісний звіт, то маємо організувати термінову доставку і розшифровку нашими кваліфікованими помічниками касет з записами фокус-груп, термінове опрацювання анкет, а також забезпечити комфортні умови та необхідні знаряддя праці, зокрема в готелі і в поїзді, де можуть опрацюватися й аналізуватися матеріали.

Окреме питання – збереження конфіденційності отриманих результатів в інтересах замовника. Цьому сприяє постійний склад команди і підбір до неї надійних людей; розподіл роботи (передусім технічної) між незалежними виконавцями (незнайомими між собою); друкування підсумкового звіту на комп'ютері, до якого має доступ тільки керівник дослідження; надійне зберігання (або знищення) матеріалів, що містять важливу інформацію, після передачі звіту замовникові.

Викладений матеріал свідчить, на наш погляд, про наявність передумов перетворення конфліктологічної експертизи на частково стандартизовану процедуру, в якій повнота, надійність і точність є контрольованими величинами. Розвиткові справи має посприяти створення авторитетного загальноукраїнського науково-методичного центру, що забезпечив би розробку теорії та методики конфліктологічної експертизи, зробив би можливим трансляцію і узагальнення досвіду кращих експертів. Важливим завданням такого центру мали б бути також переклад і видання зарубіжних праць, присвячених методиці оцінки і прогнозування конфліктів, результатів власних досліджень.

Джерела: Буняк Н. А. Психологічна експертиза: навч. посіб. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. С. 118 – 121.

Навчально-методичне видання

ДЕРЕВ'ЯНКО Світлана Петрівна,
ПРИМАК Юлія Володимирівна

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА
ЕКСПЕРТИЗА:
Навчально-методичні рекомендації**

Технічний редактор *О. Клімова*

Комп'ютерна верстка
та макетування *О. Клімова*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.*

Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т. Г. Шевченка.
14013, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208. Тел. 941-102
chnpu.tipograf@gmail.com

